

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Luka Klemenc

Spletno gospostvo: od transcendence do imanence

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Luka Klemenc

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Spletno gospostvo: od transcendence do imanence

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

Aneli in Čarni.

Spletno gospostvo: od transcendence do imanence

Kakšnega gospodarja zahteva čas »twitter revolucij« in »svobodnih omrežij«? Diplomsko delo predstavlja kritični pogled na teorije oblasti in interneta, ki ne prepoznajo premikov v strukturi gospostva od diskurza *Gospodarja* k diskurzu *Univerze* ter emancipatorni potencial interneta reducirajo na tehnodeterministične razprave o nediskriminatorskih omrežjih ter pravno-pozitivistične raziskave sistema avtorskega prava in zaščite intelektualne lastnine. Sodobnega gospostva namreč ni več moč misliti zgolj negativno, ampak gre za oblast, ki je produktivna, ureja, prioretizira in proizvaja vednost, hkrati pa individualizira in interpelira vsakega individuuma posebej. Oblast, ki jo razkrivam, je bližje normi in arhitekturi, kot prepovedi in zakonu. V svoji razpravi predlagam premik od raziskovanja izvora oblasti, v smer preučevanja njenih konkretnih strategij od produkcije »objektivne vednosti« do njene pastoralne razsežnosti. Pojmovanje oblasti, utemeljene v tehnološki zasnovi omrežja, nadomestim z arhitekturo, ki je imanentna njegovi vsebini. Spremembe oblastnih tehnologij v času informacijske družbe pojasnujem skozi vzporednice z omrežji, kot je električno, pri tem pa Foucaultovo »ne-teorijo« oblasti kombiniram z njemu neljubo psihoanalizo.

Ključne besede: oblast, internet, arhitektura, Foucault, teoretska psihoanaliza.

Web Domination: From Transcendence to Immanence

What sort of master do »Twitter Revolutions« and »Free Networks« demand? This dissertation presents a critical view of the theories of power and internet, which fail to recognise the shift in the structure of authority from the discourse of the *Master* to the discourse of the *University* and reduce the emancipatory potential of the internet to technodeterminist debates on net neutrality and legal positivism of the system of copyright law and intellectual property protection. Modern authority, however, cannot be thought of in a purely negative way, as it is productive, manages, prioritises and produces knowledge, yet at the same time individualises and interpellates every individual separately. Web domination is closer to the norm and architecture than it is to prohibition and law. Therefore I suggest a transition from researching the source of power in the direction of studying its actual strategies from production of »objective knowledge« to its pastoral dimension. I replace the understanding of authority, based on the technological design of the network, with architecture immanent to its content. I explain the change of authority in the time of information society through parallels with networks such as the electrical one and combine Foucault's »non-theory« of power and domination with theoretical psychoanalysis.

Key words: authority, internet, architecture, Foucault, theoretical psychoanalysis

Kazalo

1	Uvod in zemljevid dela.....	7
2	Zagate transcendentálnih teorij.....	9
3	Od zgodovine do genealogije	10
3.1	Ekonomski redukcionizem – teorija tehnoloških ciklov.....	13
3.1.1	Kontingenca izuma.....	16
3.1.2	Številni izumitelji	17
3.1.3	Kaj je izum?.....	18
3.1.4	Izum ali inovacija	19
3.2	Pravni pozitivizem	20
3.2.1	Moč zakona	21
3.2.2	Moč, intelektualna lastnina, koda.....	23
3.2.2.1	Intelektualna lastnina	23
3.2.2.2	Zakon kode.....	25
3.2.3	Nemoč zakona	26
4	Arhitektura interneta.....	29
4.1	Od tovarne do omrežja – pomen arhitekture.....	29
4.2	Kratka zgodovina interneta.....	32
4.3	Internet in svoboda – teorija suverenosti	34
4.3.1	Koncept end-to-end	35
4.3.2	Nevtralnost omrežja.....	36
4.3.3	Nemoč obvladanja prostora	38
4.4	Arhitektura – prostor kot politično-filozofski problem	39
4.4.1	Nemoč tehnološkega determinizma.....	40

4.4.2	Panoptizem	41
4.4.2.1	Model panoptika.....	43
4.4.2.2	Panoptik in fantazma.....	43
4.4.3	Panoptizem in iskalne tehnologije.....	45
4.4.3.1	Vsebina kot arhitektura v kužnem mestu.....	45
4.4.3.2	PageRank – oblast algoritma.....	48
4.4.3.3	»Izračun pomena«	49
4.4.4	Gospodstvo algoritma.....	51
4.4.4.1	Algoritem kot diskurz Univerze.....	53
4.4.4.2	Novi urednik.....	54
4.4.4.3	Algoritem in statistika	56
4.4.4.4	Algoritem in »kiberbalkanizacija«.....	57
4.4.4.5	Personalizacija in pastoralna oblast	59
5	Sklep.....	61
6	Literatura	63

1 Uvod in zemljevid dela

Pričujoče delo je v veliki meri posledica frustracije, ki jo predstavlja raziskovanje interneta in z njim povezanih oblastnih mehanizmov v družboslovni znanosti, še bolj pa posledica osebne frustracije in nemoči v iskanju ustreznega metodološkega okvira, ki bi omogočil dosledno obravnavo problemov oblasti, povezanih z omrežjem omrežij. Sčasoma se je delo sprevrglo v lastno nasprotje, zrcalno sliko tistega, kar je bilo v samem začetku. Substancializacija oblasti se je vztrajno izmikala in vsak korak v smer njenega zajetja me je pripeljal korak dlje od njenega bistva. Zato ne čudi, in tega ni smiselno prikrivati, da sem se v polje strukturalizma, predvsem v delo največjega anti-strukturalista med strukturalisti Michela Foucaulta, zatekel iz nujnosti. Vprašanje oblasti na internetu in njenega bistva pa se je spremenilo v vprašanje oblasti in interneta.

»Kaj, če sploh kaj, je oblast? /.../ Oblast torej predvsem nima bistva, ni neka substanca, da bi se dalo izluščiti njen 'kaj', a kljub temu deluje, obstoji zgolj v delovanju in učinkovanju. Odsotnost neke celovite teorije oblasti pa je tako nemara predvsem znamenje tega, da oblast sama ni nekaj koherentnega in celovitega, zagata teorije o oblasti pa je nazadnje, reflektivno, že zagata njenega objekta, same oblasti.« (Dolar 2009, 25)

Zagata objekta preučevanja pa je dvojna, in sicer kaj, če sploh kaj, je internet? Internet je svojevrstni metaoznačevalec, ki ga lahko pripišemo praktično vsakemu tehnološkemu pojavu v zadnjih 30-ih letih in poljubno nizamo njegove domnevne značilnosti.

»Internet je metanarativni koncept, ki mu – ne glede na izjave postmodernistov o smrti metanaracije – v današnjem svetu dobro kaže.« (Morozov 2013, 18)

In kaj, če sploh kaj, lahko raziskujemo? Smo problem preučevanja zastavili preveč ambiciozno? Vsekakor. Moje delo zaznamuje prehod od raziskovanja tega, kaj oblast je, na precej manj zveličan cilj, kako oblast deluje (Dolar 2009, 25). Tu gre iskati tudi vodilno nit dela pred vami, osnovne hipoteze, ki bodo včasih jasno, drugič spet zamegljeno osvetljevale problematiko interneta in oblasti.

1. **Uvodno tezo** predstavljam v prvem od dveh sklopov diplomske naloge in je posvečena konceptualnemu preskoku v pojmovanju teorije oblasti: transcendentalne *tehnološke*

teorije, v svoji zaslepljenosti z lučjo izvora, so konceptualno nezmožne pojasnjevati oblastne odnose v informacijski družbi, ko vsakič znova ob pojavu novih tehnologij predstavljajo resnico zgodovine. Kot primer je navedena Wujeva »teorija ciklov«, vendar želim na tem mestu jasno poudariti, da kritika še zdaleč ni omejena zgolj nanjo. Ne gre za problem posamezne teorije ali avtorja, na mestu teorije ciklov bi lahko govorili o Andersonovi »teoriji dolgega repa«, Lessigovi »teoriji ustvarjalnosti« ali pravnem pozitivizmu, ki prežema razpravo o intelektualni lastnini. Analiza je usmerjena drugam, gre za razgalitev nezmožnosti transcendentalnega pristopa združiti množstvo kontingentnih dogodkov v metateorijo, razbliniti iluzijo konsistence in opozoriti na malenkosti, ki uhajajo transcendenci, na majhne zmote in ne velike resnice. Transcendentalni pogled, največkrat tesno zvezan s tehnološkim determinizmom, nas pelje v drugi del, ki govori o arhitekturi.

2. Pri **drugi tezi** gre pravzaprav za apel, zahtevo za vrnitev problema prostora in arhitekture v polje politično-filozofske razprave. Ob analizi hegemonskega diskurza oblasti in interneta še vedno velja Foucaultova trditev, ko pravi, da je od konca osemnajstega stoletja preučevanje arhitekture povsem izrinjeno iz družboslovja (Foucault 2008, 155). Arhitekturo omrežja zato premeščam iz področja kablov, strežnikov in protokolov na področje vsebine, kjer jo tehnološki deterministi prezrejo. Odnose moči in oblasti zmorejo pojasnjevati le kot dvojnost odprte in zaprte tehnologije na področju fizične infrastrukture, ali kot pravno regulacijo na področju vsebine, ki se po njej prenaša. V svojem delu na tovrstne poenostavitve ne pristajam in zavračam transcendenco, utemeljeno bodisi na izvorni tehnološki zasnovi bodisi na naravnem stanju, ki je predhodilo pravni normi. Prav nasprotno želim pokazati: *oblast obstaja znotraj polja simbolnega, pomenov in arhitekture vsebine.*

Naš zveličan cilj zato zaključimo mnogo skromneje, z analizo partikularnih strategij oblasti; oblast najdemo tam, kjer bi jo najbrž morali iskati že na začetku, na periferiji, imanentno vsem vidikom našega življenja.

2 Zagate transcendentálnih teorij

Internet je po svoji zgradbi tehnologija odprtosti. Arhitekturno je njena odprtost neprimerljiva s predhodniki na področju informacijske tehnologije. Omrežje vseh omrežij je tehnično zasnovano, decentralizirano in razsrediščeno. Kljub temu se znanstveniki že več kot desetletje soočajo z vprašanji (ob)vladanja interneta, ki moč ter oblast pogosto reducirajo na pravno-pozitivistične razprave o intelektualni lastnini, razprave o ekonomskih in nacionalno-političnih nosilcih moči ali utopično-filozofska razmišljanja o novi ekonomiji z opolnomočenimi lastniki proizvodnih sredstev¹. Družboslovna razprava o razvoju interneta je ujeta v pasti metateorij, ki teleološko obravnavajo vse tehnološke spremembe od parnega stroja do svetovnega spleta in jih ukleščijo v mit zgodovinske nujnosti stvari, zanikajoč vsako možnost kontingence. Internet še zdaleč ni brez sorodnosti s svojimi predniki, preteklimi tehnološkimi projekti in z razvojem ostalih telekomunikacijskih sredstev, zato ne čudi, da večina raziskav vključuje elemente zgodovinske analize.

V zadnjem desetletju je pravno-pozitivistični diskurz, ki je skoraj vedno utemeljen na zgodovinskem pogledu, prevzel hegemonski položaj v družboslovnem preučevanju razvoja interneta in z njim povezanih problemov moči in oblasti. Naslednja poglavja so posvečena kritiki zgodovinskega pogleda, ki se manifestira v delih sodobnih raziskovalcev interneta. Devetnajsto in dvajseto stoletje so zaznamovali veliki informacijski preskoki v obliki telefona, radia in televizije, če se omejimo le na najpomembnejše. Omenjene industrije so se razvijale z navidez strahotno hitrostjo, pa vendar so pri njihovem nastanku pod površjem potekala velika trenja. Neustrezno pa je spremembe, ki jih internet prinaša, razlagati skozi jezik tehnološkega determinizma. Skušnjava poenotiti vse zgodovinske in tehnološke preskoke ter jih povezati v nadzgodovinsko resnico stvari zastira pogled na preštevilne majhne dogodke in trenja, neopazne resnice, ki se kažejo pod površjem, da bi zadostili

---

¹ Za več o slednjem priporočam delo Chrisa Andersena *The Longer Long Tail*, ki podrobneje govori o demokratizaciji produkcijskih sredstev (Anderson 2009, 62); za poglobljene razprave o nacionalno-političnih odnosih moči na spletu priporočam delo Evgenija Morozova *Who Controls the Internet*; prevladujoč pravno-pozitivistični diskurz pa obravnavajo številna dela, ne nazadnje pa tudi dnevno časopisje.

veliki resnici, ki pojasnjuje izvor stvari. Bodisi gre za »teorijo ciklov« bodisi »teorijo kreativne destrukcije«, problem ostaja enak. Tu se začenja prvi del naše raziskave, s katerim želimo pokazati na nemoč obravnave problemov zgolj skozi oči zgodovinarja. Za natančnejšo analizo razmerij moči in oblasti je potreben genealoški pogled, ki se ne pusti zapeljati bleščeči luči izvora.

3 Od zgodovine do genealogije

Številni avtorji, ki jih navajam v nadaljevanju, svoje raziskovanje temeljijo na zgodovinski analizi, natančneje na zgodovinski metodi, ki jo Foucault postavi kot nasprotje genealogije. Tudi nas bo občasno zaneslo v posplošitve in nemalokrat misel odtava v smer iskanja bistva stvari, kljub temu pa želim ostati zvest genealoški metodi, ki jo Foucault ostro postavi nasproti iskanju izvora. Kot jasno izreče Dolar: genealogija ni zgodovina (Dolar 2009, 67).

Zmotno bi bilo misliti na genealogijo kot vzvišeno metodo, ki presega zgodovinski pogled. Ravno nasprotno, genealogija deluje globoko v jarkih in zavrača metazgodovinsko pojasnjevanje pojavov. Zgodovina predvideva velike resnice in linearne geneze, genealogija pa resnico išče v majhnih in skritih pojavih, s strogo metodo in izjemno natančnostjo, – s Foucaultovimi besedami –, gre za predanost erudiciji (Foucault 2008, 88). Ločnica poteka med pojmom *Ursprung* in *Herkunft*, ki si ju Foucault izposodi pri Nietzscheju.²

Izvor ali *Ursprung* je izraz zgodovinarja, ki išče bistvo in izvor stvari, tisto točko, kjer se je vse začelo. Za Foucaulta je to odstranjevanje mask, da bi prišli do resnice stvari, zgolj slepilo, dejanje, metafizika, ki išče dušo stvarjem (Foucault 2008, 90). Mi pa bi si želeli izogniti iskanju smotra, ki zanika vsakršno kontingenco in vselej pod površjem skriva teleologijo, ki ustvarja iluzijo nujnosti (Dolar 2010, 68). Ne gre za linearen potek dogodkov, verigo, ki je sledila izvoru, temveč preplet številnih mikrosil, ki jih je nemogoče zvesti v metafizične poenostavitve. Izvor zanika naključje, je čist in se pokaže, ko odstranimo vse maske, da bi razkrili njegovo pravo bistvo (Foucault 2008, 89). Izvor ni od

---

² Nietzsche pri uporabi obeh pojmov sicer ni dosleden, pogosto jih uporablja enakovredno, ostro ločnico med obema postavi šele Foucault. Njihov prevod je povzet po Dolarju, ki jih v svojem delu *Kralju odsekati glavo* prevaja z 'izvorom' (*Ursprung*) in 'poreklom' (*Herkunft*) (Dolar 2009, 67).

tega sveta, je vedno na strani bogov in predstavlja mesto resnice stvari. Pa vendar je ravno to mesto resnice največji privid. Naš upor metateorijam pojasnjuje Foucault z naslednjim sestavkom:

»/.../ [N]e njihova bistvena skrivnost brez datuma nastanka, ampak skrivnost, da so brez bistva ali da je njihovo bistvo nastalo kos za kosom iz figur, ki so jim bile tuje (2008, 89–90).«

Foucault zato ne išče izvora temveč poreklo, tj. *Herkunft*, ki se izmika teorijam izvirnega stanja in iskanja resnice. Izvor je za genealoga zgolj mit, ki služi utemeljitvi današnjega stanja. Mit, ki se je zgodil v preteklosti, je vedno iznajden post-festum in služi sedanjosti. *Herkunft* zanika metagledišče onstran zgodovine, ki omogoča objektivni, nadzgodovinski pregled in ureja vse dogodke, jih sistematizira, poenostavi in spravi. Genealog mora iskati oporo znotraj zgodovine in ne nad njo (Foucault 2008, 98). Raziskovanje *Herkunft-a* razbija singularnost in enotnost zgodovinske teorije in s tem zanika obstoj posvečenega bistva, ki ga stvari vsebujejo »na sebi«. Foucault ne verjame tovrstnim teorijam izvora in kontinuitetam smisla, ki se zaključijo z nastankom nečesa novega. Zato namesto izvora raje uporabimo Foucaultovski izraz 'vznik', *émergence*, ki ponazarja to disperzijo, mnoštvo sil, ki jih nikoli ni mogoče ujeti v vseobsegajoči zakon ali razlagati z utemeljitvenim pradogodkom. Vznik je vedno posledica množice hkrati delujočih sil, ki so nepredvidljive, kontingentne, kot je takšna tudi njihova posledica. Zato se Foucault upira nujnosti ter posveča pozornost polju sil, ki jih je nemogoče reducirati v njihovo bistvo in izvor (Dolar 2009, 68).

Diskurz, ki obvladuje raziskovanje informacijskih tehnologij, interneta in svetovnega spleta, je popolnoma prešit z iskanjem izvora. Pretežno gre za analizo konceptov intelektualne lastnine in varovanja avtorske pravice, ki so reducirani na iskanje izvirnega stanja stvari in naj bi definirale, kaj si zasluži pravice lastnine in kaj ne. Sklicevanje na ustavne ureditve, več sto let stare zakonske predpise in iskanje odgovorov, neupoštevajoč desetletja tehnološkega razvoja, mnoštvo majhnih in velikih, dogodkov, naključij in spopadov sil, je lahko zgolj teleološko iskanje izvora. Teorije ciklov poudarjajo cikličnost sprememb, umiranje starega in nastajanje novega, vendar prezrejo transformacije, ki se ne izražajo v zakonih kreativne destrukcije, temveč v spremembah oblastnih odnosov.

»Velika igra zgodovine je v tem, kdo se bo polastil pravil, kdo bo zavzel mesto tistih, ki jih uporabljajo, kdo se bo zakrinkal, da bi jih sprevernil, jih uporabil v nasprotnem smislu in jih obrnil proti tistim, ki so jih postavili; kdo jih bo, potem, ko se bo namestil v kompleksnem aparatu, uporabil tako, da bodo vladajoče obvladovala njihova lastna pravila?« (Foucault 2008, 97)

Ko se osredotočimo na internet in svetovni splet, podobno velja za teorije, ki posvečeno resnico iščejo v izvorni arhitekturi omrežja. Kot smo dejali že v prejšnjem poglavju, je internet tehnologija odprtosti, vendar, ali je posledično tehnična zasnova hkrati njegova resnica? Arhitektura, ki je bila izvorno zasnovana in ki bi naj jo bilo potrebno ohraniti, je lahko resnica zgolj v metafizičnem iskanju izvora. Takšna analiza, ki vključuje prostor, je zgolj navidez v skladu s Foucaultovim pojmovanjem arhitekture. Prostor zopet premešča v polje naravoslovja in filozofiji samo izjemoma dopušča govoriti o njem. Arhitekturo je potrebno dojemati globlje, je namreč upogljiva in se skozi čas neprestano spreminja. Kiberprostor danes je nekaj povsem drugega, kot prostor pred desetletjem, in ni ograjen s tehnološkimi omejitvami, ki jih postavlja arhitektura interneta oz. njegova tehnična zasnova. Prostor je mogoče misliti tudi mimo arhitekture fizičnega omrežja. Ravno ta tehnološki determinizem je tarča naše kritike v poglavjih, ki obravnavajo arhitekturo omrežij.

Pojasnjevanje izvora vseh tehnoloških sprememb od telegrafa do svetovnega spleta, ki predpostavlja naravni tok dogodkov, se odseva skozi razprave, ki niso omejene zgolj na ekonomske analize, teorije inovacij in kreativne destrukcije. Tovrstne analize prežemajo družboslovni diskurz skozi teorije tehnoloških ciklov, to zgodovinopisje velikih resnic, ki podaja odgovore na uganke tehnološkega razvoja. Za potrebe naše analize pozitivistični pristop predstavljata analizi Tima Wuja in Lawrence Lessiga. Predvsem Wu, ki je širše poznan kot raziskovalec ideje omrežne nevtralnosti³ (*net neutrality*), svoje delo *The Master Switch* posveti iskanju izvora tehnoloških sprememb. Naš kritični pogled na Wujev ekonomski redukcionizem in tehnološki determinizem pojasnjujemo v naslednjih poglavjih.

---

³ O konceptu omrežne nevtralnosti bomo izčrpnjeje govorili v nadaljevanju, ko bo govora o omrežni arhitekturi, zato ga na tem mestu zgolj bežno omenjamo.

3.1 Ekonomski redukcionizem – teorija tehnoloških ciklov

Wu v svojo razlago tehnološkega cikla vključi telegrafska podjetja, razvoj industrije telefona, hollywoodsko filmsko produkcijo, razvoj radia in kableske televizije, pojav interneta ter svetovnega spleta. Vsak izmed teh izumov s seboj prinaša velika pričakovanja in kratkemu obdobju nerazumevanja običajno sledi obdobje velikih pričakovanj ter navdušenja nad novo tehnologijo. Nova veja industrije, ki obljublja boljšo družbo in bleščečo prihodnost za vse, ne obljublja izboljšav stare tehnologije, temveč prepozna njeno odvečnost in napoveduje skorajšnje uničenje (Wu 2010, 28). Inovacija je praviloma priložnost za novinarstvo in alternativne načine poročanja, kot tudi za umetnost, ki ji omogoči izvirne načine izražanja. Najpomembnejša lastnost tovrstnih inovacij je, da omogoči širitev polja svobode, ob tem pa močno napada stare nosilce moči. Predvsem so na udaru velike korporacije, ki jih pogosto prepoznamo kot največje sovražnike novih idej. Monopolna ali oligopolna podjetja se zdijo nemočna pred udarom vala novih tehnologij. V svojih zadnjih izdihljajih želijo na vsak način ohraniti svoj monopolni položaj ter privilegirani odnos z nosilci politične moči. Pogosto opozarjajo na nevarnosti, ki jih prinaša moteča inovacija, na pasti, ki nas čakajo za vogalom. Tudi širša in strokovna javnost prepozna nekatere pomanjkljivosti tehnologije. Pojavljajo se problemi z varnostjo in nezanesljivostjo. Zato je potrebno poskrbeti za nemoteno, zanesljivo delovanje nove tehnologije. Svoboda mora deloma prepustiti prostor varnosti: obstaja namreč širši konsenz, da je kljub veliki uporabni vrednosti tehnologije pomembno, da njena uporaba ne ogroža varnosti posameznikov. Zato potrebujemo njeno standardizacijo, ki presega začetne zamisli inovatorjev. Pri procesu standardizacije sodelujejo velika podjetja, ki prednjačijo pri razvoju in novih aplikacijah tehnologije. Povečana standardizacija pa praviloma vodi v večjo centralizacijo storitev nove tehnologije. Na ekonomskem prizorišču se pojavijo igralci, ki jih svet pogosto časti kot velike vizionarje, ter nova ali prenovljena podjetja, ki bodo motečo inovacijo nadgradila. Izumitelji tehnologije tonejo v pozabo, njihov izum je bil večkrat prenovljen in recikliran. Sledi dolgo obdobje ohranjajočih inovacij. Naše velike sanje o odprti družbi svobode in razcveta počasi tonejo v pozabo. Napredek novinarstva in umetnosti ni tako velik, kot je bilo pričakovati. Večina koristi inovacije je pristala pri novih nosilcih ekonomske moči. Kratek opis bi lahko pripisali Wujevemu opisu vzpona telefona in propadu telegrafske industrije, kot tudi novejšemu pojavu interneta in svetovnega spleta.

Wu namreč spopad med novim in starim reducira zgolj na spopad podjetij, napad na stare nosilce moči, ki zavirajo razvoj novih tehnologij. Težko bi zanikali, da je zgornji sestavek neustrezen, pa vendar nam malo pove o tehnologiji oblastnih mehanizmov in kako so se oblastna razmerja manifestirala skozi različna obdobja. Vsakič znova je zgodba osnovana okrog velikega *Dogodka*, ne pojasnjuje pa majhnih, a bistvenih razlik, ki so pomembnejše od velikih zgodovinskih dejstev. Da bi razumeli, kaj oblast je, bomo morali na strmejšo pot njene razgraditve; poiskati bomo morali neopazne dogodke in boje, ki so potekali pod površjem.

Wu navaja izum telefona in inovacijo v komunikacijski industriji, ki jo prinese s seboj, kot klasični primer inovacijskega cikla. Vlogo starega podjetja in nosilca moči v zgodbi iz druge polovice 19. stoletja odigra takratni monopolist na področju telegrafskih storitev Western Union (Wu 2010, 17), vlogo majhnega inovativnega podjetja, ki je zaposlovalo zgolj dva človeka, pa Bell Company. V zgodovini bi težko poiskali boljši primer močnega monopolista, tesno povezanega z državno oblastjo, kot je Western Union, ki je svoj vpliv izkazal tudi pri predsedniških volitvah v ZDA (Wu 2010, 23–24).

Najbrž še težje bi bilo poiskati boljši primer inovativnega podjetja, kot je bil takrat neznan Bell Company. Tovrstni inovatorji pa so, če parafraziramo Schumpetra, najverjetnejši krvnik obstoječih ekonomskih trdnjav. Kapitalizem namreč ne predvideva zgolj počasnega prehoda od starega k novemu, temveč uničevanje starega in nadomestitev z novim, proces, ki ga Schumpeter imenuje kreativna destrukcija (Schumpeter 2003, 83). Bellovo podjetje je v desetletjih po izumu telefona postalo ena najslavnejših ameriških korporacij, nekoč monopolist Western Union pa njegova žrtev v procesu kreativne destrukcije. Kar poudarja Wu, je cikličnost tovrstnih sprememb.

Zakaj je ta zgodba tako bistvena za našo raziskavo? Ne gre zgolj za izpostavitve kreativne destrukcije, še manj cikličnosti tovrstnih dogodkov in vzrokov zanjo, pač pa pojmovanje odnosov moči in oblasti, ki se skozi ta cikel izražajo. Gre za plastično predstavitev dvojnosti pojmovanja koncepta moči. Še zdaleč ne bi želeli mitizirati odnosov s prisposodobami o Davidu in Goljatu, ampak razgraditi ta mit, ki zgolj zamegljuje bistvo. Prezem dominantne pozicije ni pogojen z ekonomsko močjo podjetja oz. ni navezanost na trenutne nosilce moči, kot bi želel predstaviti Wu. Ne gre zgolj za inovacijo v smislu unovčitve tehnološkega izuma. Gre za invencijo novih oblastnih razmerij oz. natančneje,

za izumljanje novih tehnologij oblasti. Wu in številni drugi raziskovalci pa tu zgrešijo bistvo, namreč spremembe niso posledica velikega naravnega zakona kreativne destrukcije. Wu nam v svoji knjigi posreduje jasno in prav nič zamegljeno sporočilo: »Cikel je naravno stanje stvari« (Wu 2010, 27–28). Vsem zgodovinskim anekdotam navkljub Wu svoje teleologije ne skriva. Zgodovinska pojasnila⁴ so tu zgolj za potrditev velike resnice. Cikel se dogaja, ker tako mora biti, je predhoden vsemu naključnemu. Wu vidi možno oviro zgolj v zakonih in državni oblasti, ki je edina, ki lahko poseže v naravno stanje, in prav to oblast Wu, podobno kot Lessig, prepozna kot največjega sovražnika inovacije (Wu 2010, 28).

Tovrstna analiza združuje dve predpostavki, ki jih v odgovoru na Wujevo analizo prepozna tudi Paul Starr, in sicer (Starr 2011):

- Zgodovinsko informacijske industrije ciklično potujejo od zaprte tehnologije, preko disruptivne inovacije⁵, do odprte tehnologije in nazaj.
- Tehnološka zgradba, arhitektura informacijskega omrežja in lastništvo določajo svobodo izražanja in komunikacije znotraj določene informacijske tehnologije. Monopol nad omrežjem pomeni tudi zaprto strukturo, omejevanje svobode izražanja in komunikacije.

Tehnološkega determinizma, ki ga vsebuje druga predpostavka, se bomo lotili kasneje, ko bomo govorili o arhitekturi, zato se za trenutek ustavimo pri Wujevi prvi predpostavki. Leta služi kot osnova njegove kritike regulacije, državnega posega v informacijske industrije, ki naj bi zavirale razvoj inovacij. Zaprte, monopolistične in državno regulirane industrije naj bi imele dvojni negativni učinek, in sicer zaviranje svobode izražanja ter, kar je za Wuja pomembneje, zaviranje razvoja novih storitev. Wu pri tem izpušča pomembne

---

⁴ Wu nemalokrat naleti na težave tudi pri navajanju zgodovinskih podatkov, ki jih podrobneje v svoji kritiki njegovega dela opiše Paul Starr, raziskovalec zgodovine komunikacijskih industrij. Analiza je ob tem v veliki meri omejena na Združene države Amerike in ne upošteva razvoja informacijskih tehnologij drugod po svetu.

⁵ Gre za koncept ekonomista Claytona Christensena, ki opisuje, kako preproste in poceni inovacije uničijo uveljavljene tehnologije. V slovenski različici njegovega dela je uporabljen prevod rušilne inovacije (Cristensen 2005, 17).

malenkosti in majhne resnice, ki ne potrjujejo njegovega bistva stvari. Malo je povedanega o razvoju poštne sistema, ki je omogočal svobodo izražanja, pa vendar je v večjem delu sveta pošto ustanovila, organizirala in nadzorovala država. Internet, kot ga poznamo danes, ne bi bil mogoč brez velikih državnih investicij, večina inovacij v telekomunikacijah pa je bila v 20. stoletju plod dela in raziskav ameriškega monopolista Alexandra Bella.

Wujev ortodoksni ekonomski redukcionizem, ki ga predstavlja slepo sledenje logiki cikla, pa ima drug, še večji problem. Če gre pri ciklu, kot pove naravnost, za »naravno stanje stvari«, čemu tolikšna zavezanost sledenju odprti, deregulirani tehnologiji? Ob predpostavkah, ki jih navaja, je izstop iz cikla popolnoma nemogoč. Ta naravoslovna aplikacija zakonov kavzalnosti kaže na vračanje v čase družbene fizike oz. sociološke analize Augustea Comta. Kje je smisel prevračanja zakonitosti narave, ki jim ni moč ubežati? Kot bi dejal Dolar, tovrstna paradigma dopušča, da se družbena dejanskost v singularnih pojavih ne sklada oz. uhaja zakonitostim, medtem ko so na nivoju celote vedno povsem predvidljiva (Dolar 2010, 95). Čemu potem zahteva po popolni deregulaciji in demonopolizaciji vseh industrij? Wu je namreč jasen, cikel je v kapitalističnih družbah nujen, je resnica, *ursprung* stvari, gre za linearen potek dogodkov, za predvidljivo genezo. Genealog pa težko pristaja na to tezo, kot pojasnjuje Foucault, kazen ni bila vedno namenjena dajanju zgloda, temveč maščevanju, ustrahovanju, izključitvi, kazen nima svoje resnice onkraj družbene stvarnosti (Foucault 2008, 95). Tudi oblast in odnosi moči v informacijski družbi ne morejo biti reducirani na cikel, na dialektični odnos med dobrim in zlim, med odprtim in zaprtim, med reguliranim in nereguliranim. Wu implicitno reducira odnose moči in oblasti zgolj na podjetja in države, ki so lahko v službi odprte ali zaprte industrije, regulacije ali deregulacije. To zanikanje kontingence in z njo povezanih deviacij je pri njem še posebej zanimivo, ko tako plastično opisuje ravno naključje kot temelj vsakega izuma, pri tem pa zanemarja vse silnice, ki pri tem delujejo. Zakaj nekateri izumi preživijo, kako se pojavljajo in izginjajo? Wujev cikel je naravna danost, nas pa zanima ravno ta odnos, ki zadeva konkretne boje za prevlado, neskončne spopade, ki jih je nemogoče reducirati v metateorijo.

3.1.1 Kontingenca izuma

Za skoraj vse izmed tehnoloških preskokov oz. prehodov od ene tehnologije k drugi, ki jih obravnavamo, velja dvoje. Nastali so pri reševanju konkretnega problema in ob tem

prispevali k rešitvi številnih drugih. Naključen torej ni le izum, naključen je tudi njegov učinek. To je skupno izumu telefona, interneta in spletnih iskalnikov. Kot piše Lessig v svojem slovitem delu *The Future of Ideas*, je arhitektura interneta v marsičem splet velikih naključij in kompromisov (Lessig 2001, 50–55). Tako je tudi operacijski sistem GNU/Linux posledica zdravstvenih težav Richarda Stallmana, Alexander Bell je po mnenju mnogih telefon izumil predvsem zaradi svojih obrtniških znanj, iskalnik Google pa je poizkus aplikacije citatne analize na indeksacijo spletnih strani, kar površnemu opazovalcu ne deluje preveč impresivno. Kako se je mogoče sklicevati na izvor ob množici kontingentnih dogodkov, ki so ob konfliktu delujočih sil prispevali vzniku informacijske družbe, ki je proizvedla nove oblike oblasti in nadzora? Kako je moč iskati smisel, kontinuiteto ali velike prelome v dogodkih, ki jih sestavlja množstvo malih naključij? Naša pot je pot razgradnje – in ne linearni pregled zgodovine razvoja interneta in oblastniških razmerij, ki jih prinaša.

Druga, za nas manj pomembna značilnost, se navezuje na izumitelje. Omenjeni izumi niso bili doseženi zaradi investicij velikih korporacij ali dolgoletnega načrtovanega razvoja. Zgodili so se stran od središča, na periferiji, kjer jih ni nihče pričakoval. Ali lahko sprejmemo predpostavko, da se je razvoj idej in izumov dogajal tako nenačrtno, brez finančnega zaledja, ljudem, ki jih lahko označimo kot amaterje, hkrati pa je obstajal veliki načrt, ki je te prelome predvidel? Se velika resnica skriva v najmanjšem skupnem imenovalcu, ki jih povezuje, ali moramo iskati pomen vsakič znova, potrpežljivo, v analizi majhnih sprememb in dogodkov, ki so v svojem dolgotrajnem boju povzročili *vznik*, prihod na plan nečesa novega?

3.1.2 Številni izumitelji

Zanimivost vseh izumov je – ne popolnoma nepomembna za našo analizo –, da je avtorjev izuma pogosto več. Posamezniki so izume razvijali na različnih krajih v istem časovnem obdobju. Največkrat so drug za drugega izvedeli šele kasneje. Danes izum telefona pripisujemo več avtorjem. Poleg Alexandra Bella, ki ni prvi izumitelj telefona, so med njimi še Elisha Gray, Johann Philip Reis, Daniel Drawbaugh in številni drugi (Wu 2010, 19). Razlog za množično izumljanje pogosto tiči v predhodnih izumih, ki so kasnejšo iznajdbo telefona sploh omogočili. Telegraf, žice in odkritje uporabne vrednosti električne energije so bili predpogoj za razvoj telefona (Wu 2010, 19). Preskok v informacijski

tehnologiji in tehnologiji nasploh je bil torej pogojen z ustreznim okoljem; le-to se je oblikovalo v dolgotrajnih in majhnih spremembah, ki so omogočile nastanek nečesa drugačnega. Dostopnost in množičnost ustreznih pogojev, ki so amaterjem in profesionalnim raziskovalcem omogočili, da obstoječe tehnologije razvijajo naprej.

3.1.3 Kaj je izum?

Kot pojasnjuje Wu, je izum dogodek, ko razvoj tehnologije doseže stopnjo, kjer je naslednji korak na voljo širšemu krogu ljudi (Wu 2010, 19). Bolj kot za preskok, gre za prelitje, ko so vsi pogoji zadoščeni in kozarec poln. To ne pomeni, da sam izum ali izumitelj izgubita svojo vlogo, vendar je slednja nujno povezana z ustreznimi pogoji za izum. Kot smo že omenili, se izumitelj redko nahaja v središču razvoja te tehnologije, vedno je nekoliko odmaknjen od industrije, ki jo izum zadeva. Zato se le redko zgodi, da izumitelj izhaja iz okolja, podjetja ali organizacije, ki na področju določene tehnologije velja za vodilno. Wu to imenuje inovacijska distanca, nujnost odmaknjenosti od središča (Wu 2010, 20). Sposobnost, da lahko od tega, »kar je« in »kar je lahko«, izumitelj preskoči na to, »kar bi moralo biti«, in ravno v tem, »kar bi moralo biti«, zaseje seme izvora. Wujeva teza se nanaša na to, da je vsa kontingenca ki predhodi Dogodku, popolnoma nepomembna; vsi spopadi so le del linearne verige, ki je ta preskok iz kvantitete v neko novo kvaliteto nujno omogočila (Dolar 2009, 68).

Genealog pa se tovrstni poenostavitvi upira, ker zanika predpostavko »kar bi moralo biti« oz. to iluzijo nujnosti. Foucaultovo analizo lahko opredelimo kot »mikrofiziko«, ki ne priznava univerzalnih zakonitosti.

»Gre za sile, tako v fiziki kot mehaniki, a te sile so 'mikrosilnice', ki jih fizika ne more zajeti. Tudi fizika hoče množstvo sil poenotiti v Silo z uniformiranimi zakonitostmi (tako ali drugače od Newtona do Hawkinga), mikrofizika pa se takšnemu poenotenju izmika.« (Dolar 2009, 69)

Naša naloga namreč ni poiskati najmanjšega skupnega imenovalca, ampak ravno nasprotno – razkrivati želimo to igro sil, ki se vsakič znova postavljajo ena nasproti drugi. Izum sam po sebi namreč ne nosi pomena, svojo pravo vrednost dobi v interpretaciji: njegova vrednost ne obstaja »na sebi«, temveč mora postati »za sebe« (Dolar 2009, 69). Razlika med izumom in inovacijo, ki je sicer pretežno uporabljena v ekonomiji, nam lahko služi

kot primer. Izum je zgolj predpogoj inovacije, ki pa je že produkt »igre zgodovine«, tj. element interpretacije.

3.1.4 Izum ali inovacija

Čeprav številni avtorji obravnavajo razlike med inovacijo in izumom precej megleno, želim v svojem delu med obema pojmom postaviti jasno ločnico. Zavedajoč se drugačnih mnenj v strokovni literaturi, v tem delu prevzamemo predpostavko Everetta Rogersa, da je predpogoj za inovacijo njeno sprejetje. Še natančneje – inovacijo mora posameznik ali skupina sprejemati kot novo (Rogers 2003, 12). Medtem ko za akt izumljanja ni potrebna nikakršna potrditev, mora inovacija zadostiti dodatnemu pogoju, tj. posamezniki oz. skupine jo morajo prepoznati kot novost. Tukaj lahko iščemo razloge o anonimnosti številnih izumiteljev. Elisha Gray, Johann Philip Reis, Daniel Drawbaugh so morda izumili telefon, vendar je svet kot izumitelja prepoznal Alexandra Grahama Bella, ki mu s tem pritiče tudi status inovatorja. Velike tehnološke in komunikacijske inovacije, ki jih je svet prepoznal kot take, so med drugim telegraf, telefon, televizija in internet. Eden bolj plastičnih primerov je tablični računalnik, ki je bil izumljen dolgo, preden ga je svet – v obliki Appleovega iPada – leta 2000 priznal kot inovacijo. Pogosto se oba izraza – izum in inovacija – uporabljata popolnoma enakovredno, za nas pa je bistven ravno odnos med njima.

Prav nujnost potrditve, tj. razlika med izumom in inovacijo, predstavlja to, čemur bi de Saussure rekel arbitrarnost znaka (Šterk 1998, 82). Vez med označevalcem in označenim ni naravna, temveč je označenec povsem ločen, njegovo mesto lahko zasede vse kaj drugega – pod pogoji in omejitvami, ki ji postavlja neka jezikovna skupnost. Morda še bližje bi bila Lacanovska definicija, da označevalec reprezentira subjekt za druge označevalce. Označevalec je zgolj tisto, kar ima za učinek označenca. Kot razloži Žižek, je označevalec kot tabla, ki označuje stanje pacienta ob vznožju njegove bolnišnične postelje (Žižek 2003, 194). Vendar označevalec ni namenjen zdravniškemu osebju, ampak svoj pomen vzpostavi šele v simbolnem svetu zdravniške vednosti. Izum in inovacija sta označevalca, ki sta lahko med seboj zamenljiva oz. sta v permanentnem odnosu medsebojne reprezentacije. Povedano drugače, z Lacanovo definicijo: »označevalec reprezentira subjekt za drugega označevalca«. Neskončno število izumov, ki jih vsako leto po svetu ustvarjajo izumitelji, kot so Elisha Gray, Johann Philip Reis, Daniel Drawbaugh,

ne doseže polja splošne ali pa zgolj specializirane vednosti. Ravno to je poglobitna razlika med izumom in inovacijo. Tudi pomen inovacije se vzpostavi prav tukaj z njegovo lastno razliko do drugih označevalcev.

Inovacija je kot vznik, *émergence*, ki se pojavi v določenem razmerju sil (Foucault 2008, 95), je posledica nešteti bojov, ki potekajo pod površjem in nikakršne metafizike ni, ki bi jo lahko pojasnila. Podobno, kakor Foucault dokazuje skozi *Nadzorovanje in kaznovanje*, češ da norišnica in zapor nista nekaj, kar bi obstajalo na sebi, potemtakem enako velja za tehnološke spremembe in prelome. Teoriji ciklov, ki želi pojasniti vse spremembe, nenadne nastanke in tehnološke preskoke, umanjka ravno to, da njihovo poenotenje v metateorijo namreč ni mogoče. To vznikanje je namreč vedno posledica spopadov za pomene. Ta disrupcija, ki jo inovacija proizvede, vedno ustvari post-festum »prej in potem«, teorije cikličnosti pa »prej in potem« vidijo kot izvor. Reduciranje celotnega razvoja komunikacijskih tehnologij na razmerje med obdobji odprtosti in obdobji zaprte tehnologije implicira na odsotnost oblastnih razmerij v obdobjih odprtosti. Tako Wu kot Stallman, ter tudi Lessig, so žrtve iste zmote. Predvidevajo namreč, da zunaj državne regulacije, tehnične arhitekture in zakonskih omejitev oblast ne obstaja. To pa nas napeljuje na razmislek o teorijah suverenosti in biopolitike.

3.2 Pravni pozitivizem

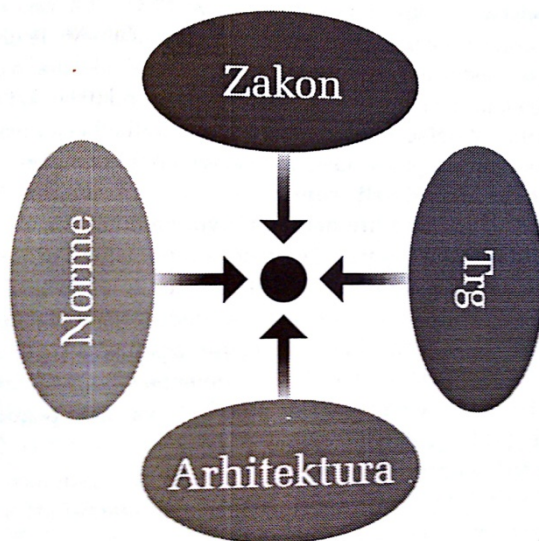
Zdaj, ko smo nekoliko obširneje zarisali, kam gre naš predmet raziskave, se lahko natančneje posvetimo sodobnim premikom v komunikacijski tehnologiji, natančneje njihovim oblastnim učinkom, njihovi razpršenosti. Utopično bi bilo pričakovati, da nam bo raziskava podala popoln odgovor, kako oblast deluje skozi sodobna komunikacijska orodja; predvsem gre za 'negativno' teorijo oblasti, kot bi jo označil Dolar, ki ne bo kulminirala v velikem antagonizmu, ki ga bi postavili kot opozicijo modelu odprtosti in zaprtosti (Dolar 2009, 12). Naš antagonizem bomo iskali v razmerju do drugih teorij oblasti, predvsem teorij suverenosti. V predhodnih poglavjih smo že omenjali, da Foucault pogosto omenja velike prelome in so njegove analize praviloma osnovane okoli »prej in potem«, čeprav sam zavrača poenostavitve, ki bi v tem iskale znak kontinuitete oz. predvidljive geneze. Naš prelom se bo osredotočil na spopad s teorijami, ki oblast dojemajo zgolj skozi problem suverenosti in – kot njene tehnike – prepoznajo zgolj represijo. Oblast je danes pozitivna in produktivna, nemogoče jo je reducirati na zakonske

prepovedi in druge represivne mehanizme. Kaj je največja disrupcija, motnja komunikacijskih tehnologij konca 20. in začetka 21. stoletja? Ne gre za disrupcijo odprtosti, ki jo prinaša internet, kot jo pojmuje Wu, gre za motnjo v tehnologiji oblasti. Internet je, bolj kot katera druga komunikacijska tehnologija do danes, oblast pripeljal v naš dom. Zato je takšno oblast napak misliti transcendentalno, tukaj tudi izhaja temelj naše kritike sodobnih družboslovnih teorij. Teorij, ki dajejo prednost zakonu pred normo oz. transcendenci pred imanenco.

3.2.1 Moč zakona

Lawrence Lessig je razvil teorijo o štirih modalitetah regulacije, ki vedno delujejo vzajemno. Njegova teorija nam bo služila kot dopolnitev, pa tudi na nek način poenostavitev prikaza prehoda izvajanja oblasti preko zakona do nove oblastne strategije, ki temelji na normi, ta pa deluje povsem na drugačen način. Pa vendar se za trenutek zadržimo pri Lessigovih modalitetah.

Slika 3.1: Štiri modalitete

Vir: Lessig (2005, 139).

Modalitete, ki jih predstavlja Lessig, sovpadajo s predpostavkami, o katerih smo govorili do sedaj. Kot pravnik se posebej natančno posveča problemom zakonske regulacije in avtorskih pravic. Izpostavi pa tudi še preostale tri modalitete: norme, trg in arhitekturo.

Zaenkrat se bomo zadržali pri pojmovnem dvojcu zakon/norma, o problemu arhitekture pa govorili v nadaljevanju.

Da bi pojasnili, kako v obdobju komunikacijske tehnologije deluje zakon, in predvsem, kako oblast pojmujejo protagonisti pravnopozitivističnega diskurza, se za trenutek ustavimo pri podjetju Hush-A-Phone. Gre za izdelovalca nastavkov za mikrofoni⁶ na telefonski slušalki, ki so mu v petdesetih letih prejšnjega stoletja želeli zakonsko preprečiti prodajo svojih izdelkov z argumentom lastnika omrežja, ameriškega monopolističnega giganta AT&T, da izdelek ne ustreza standardom, ki jih zagotavljajo, in utegne predstavljati grožnjo stabilnosti omrežja. Ker je šlo le za mehanski plastični nastavek, ki se ga pritrdi na slušalko, so bili njihovi argumenti, češ da le-ta predstavlja nevarnost telefonskemu omrežju, na povsem trhljih nogah. Še bolj neverjetna je bila pravna bitka, v kateri so sodelovali nekateri največji strokovnjaki za akustiko in telekomunikacije tistega časa. Po številnih porazih podjetja Hush-A-Phone so leta 1956 le izbojevali sodno zmago (Wu 2010, 107–15).

Telefonski nastavek sicer nikoli ni bil preveč priljubljen. Brez absurdne pravne bitke bi zgodba o Hush-A-Phonu najbrž hitro zbledela v pozabo. Lessig v svojem delu *Svobodna kultura* nadalje pojasnjuje zakonske okvire, ki so v dvajsetem stoletju pogosto služili zgolj ohranitvi monopolne pozicije in so izgubili legitimacijski učinek, kot se to jasno izraža skozi koncept intelektualne lastnine.

Lessig moč razume kot lastnino oz. – če povzamemo Webra – kot sposobnost posameznika ali skupine, da uresniči svojo voljo kljub nasprotovanju ostalih sodelujočih (Weber v: Jordan 1999, 10). Moč je torej v posesti nekoga, ki ima moč nad nekom drugim, ta moč je oprijemljiva in jasno izražena. Za to obliko moči trdimo naslednje (Jordan 1999, 9–13):

- Posledice moči so jasno razvidne, prav tako posedovanje moči. Sredstev za doseg cilja ni nujno uporabiti, ampak so jasno razvidna. Dovolj je zahteva, da se uresniči volja oz. da bi se le-ta dejansko zgodila.
- Moč je relacijska in zahteva nasprotovanje, in to »kljub nasprotovanju ostalih sodelujočih«, kot pravi Weber (v: Jordan 1999, 9–13). Nasprotovanje za izraz moči ni zgolj zaželeno, temveč je zahtevano.

---

⁶ Nastavki so bili namenjeni večji zasebnosti pri uporabi telefona.

- Ponavljajoči odnosi uveljavljanja volje nasproti volji drugih izražajo dominantni odnos.

3.2.2 Moč, intelektualna lastnina, koda

Koncept moči kot lastnine za raziskovalce kot je Lessig ostaja ključen za razumevanje strategij, ki jih podjetja v informacijski družbi uporabljajo za ohranitev svojega monopolnega položaja in reproduciranje obstoječih oblastnih odnosov. Zatekanje h klasičnim načinom uveljavljanja svoje nadmoči je značilnost podjetij, pri katerih Wu začena svoj cikel. Strategije v svojem bistvu ohranjajo koncept lastnine, ki ga je po potrebi mogoče razširiti. Prav tukaj se bomo srečali s konceptom intelektualne lastnine. Paradoksalno se sredstvo za ohranitev moči tudi po označevalcu ujema z načinom razumevanja oblasti.

3.2.2.1 Intelektualna lastnina

Koncept intelektualne lastnine se je postopoma uveljavil v drugi polovici 20. stoletja. Pri označevalcu »intelektualna lastnina«⁷ je predvsem pomemben drugi del besedne zveze, ki govori o lastništvu. Lessig (2005, 136) pojasnjuje, da gre za željo po enaki obravnavi »intelektualne« ali »ustvarjalne« lastnine in vseh drugih lastninskih pravic, ki jih poznamo do druge polovice 20. stoletja. V svojem delu navaja stališče slovitega lobista Valentija za uveljavitev avtorskih pravic:

»Imetniki ustvarjalne lastnine morajo uživati enake pravice in zaščito, kot vsi drugi imetniki lastnine v državi.« (Valenti v: Lessig 2005, 136)

Gre za prvovrstni semiološki manever, in sicer za zavedno spreminjanje dojetja lastniških odnosov. Kljub temu, da intelektualna lastnina nikoli v zgodovini ni uživala enakih lastninskih pravic, kot npr. lastništvo zemlje, se jo z novim označevalcem vpiše v isti kulturni koncept oz. gre za definicijo izvora, iznajdeno post-festum. Namen drugega dela označevalca (»lastnina«) je zgolj mimikrija, lastništvo zemlje in lastništvo ustvarjalne lastnine pa sta zgolj člena iste paradigme.

---

⁷ Za koncept intelektualne lastnine se uporabljajo različna poimenovanja. Med najpomembnejše zagovornike štejemo Jacka Valentija, ki pogosto kot zagovornik filmske industrije govori o »ustvarjalni lastnini.« O vprašljivi ustreznosti označevalca »intelektualna lastnina« obširneje govori Richard Stallman, katerega pripombe navajamo v nadaljevanju.

Richard Stallman koncept intelektualne lastnine označi za »zapeljivi privid«. Po njegovem mnenju gre za združitev na prvi pogled nezdružljivih konceptov. Intelektualna lastnina namreč obsega širok nabor različnih zakonov, ki so bili napisani in zamišljeni v različnih kulturnih okoliščinah ter s popolnoma različnimi cilji (Stallman 2010, 90). Namen avtorskega prava in avtorskih pravic je vzpodbujanje ustvarjalnosti in umetnosti⁸. Namen patentov je zaščita izumiteljev, ki v zameno za objavo podrobnosti o izumu dobijo začasni monopol nad njim. Blagovne znamke so bile v svojem bistvu namenjene zaščiti potrošnikov, ki so s pomočjo le-teh natančno vedeli, kakšen izdelek kupujejo. Stallman koncept »intelektualne lastnine« razume kot zavajajočo poenostavitev in predlaga njegovo popolno ukinitve. Hkrati zavrača, da se je tovrstna poenostavitev zgodila naključno. Za promocijo tega vseobsegajočega označevalca⁹ že dolgo skrbijo podjetja, ki imajo od teh zakonov največje koristi in ravno to je *resnica* enačenja intelektualne lastnine z lastnino fizičnih predmetov. Večina teh zakonov naj bi svoj osnovni pomen preživela že pred vrsto leti. Še vedno pa so uporabni kot instrument vladanja, kot zakon v predmodernem smislu, ki suverenu omogoča pravico nad svojimi podložniki. Tukaj predvsem govorimo o patentni zakonodaji, zakonih o avtorski in sorodnih pravicah¹⁰ ter različnih standardih.¹¹

Preučevanje sistema avtorskih pravic ni cilj tega dela, zato bi bilo nesmiselno nadalje analizirati sisteme avtorskega prava. Pomembneje se zdi, da zakonsko regulacijo kot oblastni mehanizem še nekoliko povežemo z dobo svetovnega spleta.

---

⁸ To sicer velja zgolj za ZDA in ne za države EU.

⁹ Stallman (2002, 48) seveda govori o angleški različici besede »intellectual property«, ki jo v slovenščino prevedemo kot 'intelektualna lastnina'. V angleščini je koncept še bolj zavajajoč, saj se beseda »property« lahko nanaša tudi na posestvo nepremičnine.

¹⁰ V javnosti je bilo v preteklih letih največ govora prav o zakonih s področja avtorskega prava. V ZDA je bil prvi zakon o avtorski pravici sprejet davnega leta 1790 in je zagotavljal avtorsko zaščito za obdobje 14-ih let z možnostjo podaljšanja – ob predpostavki, da je avtor živ – za nadaljnjih 14 let (Lessig 2005, 152). Avtorska pravica je bila ob tem omejena zgolj na karte, zemljevide in knjige, za upravičenost do avtorske pravice ste morali delo tudi registrirati (Lessig 2005, 154–55). V naslednjih stoletjih se je zaščita pravic avtorjev v ZDA samo še podaljševala in leta 1998 dosegla povprečno dobo 95 let. Podobno velja za EU, ki je varstvo avtorske pravice že leta 1993 podaljšala na 70 let.

¹¹ Za oris ekonomskih implikacij zakonske regulacije informacijske tehnologije priporočam delo Farella in Shapira *The Economics of Information Technology*.

Kot navajam zgoraj, so zakoni, ki urejajo avtorske pravice vedno utemeljeni v izvoru, bodisi teoriji nagrade (v Evropi) ali v spodbujanju ustvarjalnosti (v ZDA). Ponovno gre za iskanje izvornega stanja, ki smo ga iznašli kasneje, za njegovo zaščito pa se uporablja represivne mehanizme. Tu je morda dobrodošel še poudarek, da je te represivne zakonske mehanizme potrebno pojmovati dvojno, in sicer kot zakonske predpise in kot zakon v smislu »code is law«, kot slednjega pojmuje Lessig¹². V obeh primerih gre za akt omejevanja in prepovedi. Zakonske podlage, ki omogočajo visoke kazni za presnemavanje glasbenih datotek ali zaščitenega programja, tudi navzven delujejo kot eksces zmagoslavne oblasti, ki se zanaša na svojo premoč (Foucault 2004, 189).

3.2.2.2 Zakon kode

»Cyberlaw« diskurz, če uporabimo poimenovanje Morozova, temelji na dualizmu »odprto« in »zaprto«, ki nas spremlja še iz prejšnjih poglavij. Zakon kode namreč razločuje odprtokodno¹³ programje od nesvobodnega programja, ki naj bi onemogočalo ustvarjalnost. Za odprtokodno ali – po Stallmanovo – »svobodno programsko opremo« je značilno (Free Software Foundation 2013):

- Programje lahko svobodno uporabljate za katerikoli namen.
- Program lahko svobodno spreminjate in preučujete njegovo delovanje tako, da ga lahko uporabite za svoje potrebe. Predpogoj je dostop do izvorne kode programa.
- Dovoljena je svobodna redistribucija kopij programa.
- Dovoljena je svobodna redistribucija spremenjenih različic programske opreme, saj s tem omogočite celotni skupnosti dostop do koristi vaših sprememb. Tudi tukaj velja predpogoj dostopa do izvorne kode programja.

Preokupacija družboslovno-pravniškega diskurza, katerega predstavnik je Lessig, ostaja izvor legitimacije, ki da je neskladen z današnjimi zakoni in tukaj se ujame v isto past, kot

---

¹² Gre za znano tezo Lawrencea Lessiga, posebej razloženo v njegovem delu *Code and Other Laws of Cyberspace*.

¹³ Izraz 'odprtokodno' velik del skupnosti zavrača. Richard Stallman govori o »Free Software« oz. svobodni programski opremi, pri tem pa v angleščini to pospremi s pojasnilom: »Free as in *free speech* not as in *free beer*.« V slovenščini je razlika med 'brezplačnim' in 'svobodnim' jasno začrtana.

tisti, ki tovrstne zakone zagovarjajo. Lahko bi se sicer vprašali, ali je ta izvor sploh kadarkoli obstajal, in nadalje, ali je ravno zakon ključna tarča družboslovne analize. Je mogoče internetno oblast misliti zunaj pravnškega ali »*cyberlaw* diskurza«? V preteklih dveh desetletjih se vrstijo napadi na pravno ureditev, kot da moč ne obstaja zunaj zakonske represije ali represije zakona kode. Ali ni čas, če parafraziramo Foucaulta, da kralju odsekamo glavo in pokažemo na nemoč pravnega pozitivizma pri obravnavi oblasti v času internetne dobe?

»Toda to, kar potrebujemo, je politična teorija, ki ne bi bila zgrajena okoli problema suverenosti in zatorej tudi okoli problemov zakona in prepovedi ne. Kralju je treba odsekati glavo: v politični teoriji se to še vedno ni zgodilo.« (Foucault 2008, 123)

3.2.3 Nemoč zakona

Zaslepljeni z razpravami o intelektualni lastnini reduciramo preučevanje na le eno modaliteto, ki jo omenja Lessig. Zanj lahko trdimo, da je analizo zastavil zelo široko, kljub temu pa veliko večino razprave izvedel na tematiko avtorskega prava in zaščite pravic ustvarjalne lastnine. To je deloma razumljivo, saj je digitalizacija prinesla še pred desetletji nepredstavljive možnosti reprodukcije vsebin z minimalnimi stroški. Zaostritvi zakonodaje navkljub težko govorimo o zakonu kot učinkoviti oblastni strategiji v digitalni dobi. Kopiranje avtorskih del je sicer zakonsko prepovedano, vendar je to že zaradi arhitekture interneta skorajda nemogoče nadzirati. Oblastne strategije, temelječe na zakonu, so v dobi interneta močno omejene.

»Zakon se kar naprej sklicuje na meč. Toda oblast, ki ima nalogo, da prevzame odgovornost za življenje, bo potrebovala neprestane urejevalne in popravne mehanizme.« (Foucault 2010, 137)

Nemoč zakona, ki se sklicuje zgolj na represijo, ni lastna le digitalni dobi. Obstajajo mnogo učinkovitejši oblastniški mehanizmi, ki jih je razvila politika biooblasti. Zakon je namreč vedno negativen, njegovo orožje v svoji najhujši obliki pa smrt (Foucault 2010, 137). Nova oblastna razmerja niso več utemeljena na zakonu, ki vedno deluje preko prepovedi. Gre za premik od zakona k normi, drugi modaliteti, ki jo Lessig vključi v svoj diagram, toda njene prave vrednosti v resnici ne prepozna. Oblastni presežek norme je, da ne deluje skozi represijo oz. da je za razliko od zakona pozitivna, produktivna.

Individuum organizira in jih normalizira. Če lahko na zakonska pravila, ki obravnavajo avtorske pravice, in intelektualno lastnino gledamo kot nekaj zunanjega, sistem prepovedi, ki izključuje in prepoveduje, pa lahko norme prepoznamo kot nekaj, kar stimulira, torej nekaj notranjega. Tukaj spet pridemo do razločitve, ki smo jo že prej izpostavili, namreč do transcendentnega zakona, ki izključuje in zapoveduje nasproti imanenci norme. Homogeno zapoved zakona zamenja množstvo mikrosilnic, ki za razliko od zakona delujejo kontinuirano (Dolar 2010, 88). Suverenost, ki se manifestira v nenadnih, nasilnih dejanjih, zamenja permanentno delujoča norma, ki deluje kapilarno, taktično in neopazno.

Foucault meni, da je zakon tisti, ki jemlje in izžema, norma pa je za razliko od zakona veliko učinkovitejša, saj ne jemlje neposredno, temveč je njeno glavno orodje discipliniranje, s pomočjo katerega lahko izžema veliko preprosteje in bolj učinkovito (Foucault 2004, 189). Zakonodaja, katere namen je zaščita avtorskih pravic in »intelektualne lastnine« s pomočjo represije, kazenskih sankcij in preganjanja, je povsem neučinkovita v primerjavi z disciplinskimi tehnikami, ki subjekte normalizirajo.

Ne glede na to, ali zakon reduciramo zgolj na pravne predpise, ali pa mu priključimo še zakon kode, je težko nasprotovati Foucaultovi identifikaciji zakona kot kaprici suverena. Prav zato je ta transcedentalno utemeljen zakon – v okviru katerega gre bodisi za avtorskopravno zakonodajo (zakonski predpis) bodisi za operacijski sistem Microsoft Windows (zakon kode) – najbolj očitna tarča kritike. Oba primera kritiki zaprtih tehnologij, pa tudi velik del javnosti, pojmujejo kot eksces, ki se opira na ekonomsko (pre)moč (Foucault 2004, 189).

Kaj torej postaviti nasproti prepovedi, izključevanju in transcendenci, kako v internetni dobi misliti oblast, ki deluje zunaj segregacije in represije? Foucault je tukaj jasn: moderna oblast deluje na podlagi norme preko nadzora in regulacije. To pa sta koncepta, ki jih v internetni dobi ni težko prepoznati. Oblast namreč ne želi več ovirati napredka, temveč ga okrepiti, zato zgolj prepovedi niso več dovolj. Oblast se mora vključiti v vse dele našega življenja, od druženja, nakupovanja, sklepanja zvez, seksualnosti, prehranjevanja. Katere od teh kategorij danes ne počnemo kontrolirano in nadzorovano vsaj v določeni meri? Foucault v svojem delu *Nadzorovanje in kaznovanje* zapiše naslednje:

»/.../ [P]roduktivno izboljšanje oblasti lahko zagotovimo na eni strani le tako, da ji omogočimo, da se kontinuirano izvršuje v temeljih družbe, vse do najdrobnejšega delca /.../.« (Foucault 2004, 228)

Gre za nasprotje kraljevi oblasti »dveh teles«, kot jih definira Kantorowicz; oblast se je razpršila v telesih vseh nas (Dolar 2009, 88). Transcendentalna oblastna razmerja si lahko znotraj »*cyberlaw*« diskurza razlagamo zgolj skozi spopade, kot so patentne vojne, in boje za uveljavitev standardov.

Razprava tako vedno znova ostaja pri problemih lastništva, izvora in oblasti kot nečesa, kar se izvršuje nad posameznikom. Že v uvodnih poglavjih smo dejali, da naj bi bil ključ do razumevanja interneta ravno njegova arhitektura, ki tovrstne ekscese preprečuje. Wu ter Lessig obširno pišeta o tehnični zasnovi omrežja omrežij, ki naj bi onemogočala lastninjenje interneta, potrebujemo pa zgolj zakon, ki bo le-to ohranil. Vendar politična teorija težko pristane na takšno tehnološko redukcijo. Ali arhitektura interneta resnično onemogoča uzurpacijo oblasti? Če sledimo Wujevi in Lessigovi definiciji, gre malodane za prostor brez oblasti, ki je omejen zgolj z zakonom kode? Kako je mogoče organizirati prostor, tako razpršen in razsrediščen, kot je internet, prostor, ki si ga je nemogoče preprosto prilastiti? Tukaj se najbolj jasno kaže deficit transcendentalnih teorij, ki lahko oblast dojemajo zgolj po »juridicnem modelu«, ki deluje od zgoraj navzdol (Dolar v: Bešo 2010, 26). Takoj, ko se pomaknemo iz prostora zakona, tj. pravnih predpisov ali kode, v prostor arhitekture in norme, je edina strategija, ki ostaja pravnopozitivistični teoriji zavarovanje odprtosti in deregulacija. Natančneje, zahtevajo zaščito tehnične strukture interneta kot odprte in nekontrolirane strukture s strani držav in odpravo zakonskih omejitev, ki ščitijo lastnike »intelektualne lastnine«. Gre za nekaj, kar bi Morozov poimenoval »*solutionism*«, redukcija zahtevne problematike na preproste rešitve, ki bodo odpravile problem brez resnega razmisleka (Tucker 2013).

Da bi nadalje pojasnili ta preskok k imanetizirani oblasti, si bomo pomagali tako s konceptom panoptikona, kot tudi z Lacanovo teorijo štirih diskurzov psihoanalize, hkrati pa tudi razkrivali dejanske strategije te ekspanzivne oblasti, ki se razprostira skozi telesa celotne populacije. Pred tem pa je čas, da natančneje predstavimo koncepte, o katerih govorimo, ko omenjamo odprto arhitekturo interneta in predvsem, zakaj le-ti niso zadostni. Podajmo se torej na sled tretji modaliteti – arhitekturi.

4 Arhitektura interneta

Kje se nadaljuje naša raziskava? Prikazati bi želeli dvojnost koncepta arhitekture, kjer gre na eni strani za arhitekturo v tehničnem smislu, tj. za arhitekturo omrežja, na drugi pa za arhitekturo vsebin, strukturo vednosti, področje simbolnega.

V uvodnem delu tega poglavja zato govorimo o prehodu od logike tovarne do logike omrežja kot arhitekturne rešitve, ki oblastna razmerja spremeni. Zato predstavimo dve omrežji, električno omrežje ter internet kot omrežje omrežij. Tehnološki inovaciji, sta si namreč v marsičem podobni, na kar stavijo tehnološki deterministi, ki tehnološko zasnovo omrežja neločljivo povežejo s svobodo ter odnosi moči in oblasti. Če je pretok informacij po omrežju nemoderiran in nediskriminatoren, je takšna tudi družbena realnost. Gre za »brezoblastno« omrežje, ki je determinirano s svojo tehnološko osnovo, zato je potrebno preprečiti polastitev omrežja, spremembe njegove arhitekture in s tem njegove »resnice«.

Naša teza je nasprotujoča, gre namreč za premestitev razprave iz okvira tehničnega v virtualno. Pravo vprašanje namreč ni, ali so omrežja, ki gradijo internet, diskriminatorna, temveč kaj sploh tvori omrežje. Gre pri internetu zgolj za skupek kablov, stikal in računalnikov, ali za kaj več? Lahko govorimo o internetu kot o nečem, v kar vstopamo z interakcijo in presega okvir fizičnega omrežja, kot je električno? Naša teza temelji na tem, da razmerja moči in oblasti ne definira to, kar je skupnega električnemu omrežju in internetu, ampak to, kar ju razlikuje.

Da bi razumeli razliko med obema omrežjema moramo stopiti korak nazaj in pojasniti, kaj stoji za transcendentalnimi teorijami, ki predpostavljajo omrežje kot osnovni element, tehnološko-arhitekturno rešitev, ki determinira oblastne odnose. Zato kratko opišemo razvoj obeh omrežij ter tehnične rešitve, ki ju zaznamujejo.

4.1 Od tovarne do omrežja – pomen arhitekture

Ko govorimo o sodobni uporabi električne energije, se razprava pogosto vrti okoli izumiteljev, kot sta Thomas Edison in Nikola Tesla. Pregled začetkov njenega razvoja ob koncu devetnajstega stoletja nam bo omogočil vpogled v pomen arhitekture omrežij tehnoloških projektov, kasneje pa tudi njeno politično bistvo. Naše navdušenje nad

skokovitim razvojem interneta in njegovo širitvijo namreč ni brez podobnosti z nastankom električnega omrežja. Kot trdi Nicholas Carr, segajo zamisli Thomasa Edisona o uporabi električne energije za razsvetlitev v leto 1878, že v nekaj desetletjih pa je tehnologija prepotovala pot od preproste ideje do vsesplošne uporabe¹⁴ (Carr 2009, 25). Njegov projekt razsvetljave je doživel svoj prvi uspeh zgolj štiri leta kasneje, ko je pognal prvo ameriško centralizirano elektrarno in z njo osvetlil dele Manhattna. Prvi korak izgradnje splošnega električnega omrežja je bil storjen.

Vendar Thomas Edison, ki še danes velja za velikega izumitelja, ni doumel pomembnosti arhitekture za uspeh svojega izuma. Njegov veliki preboj je bil tehnološki izum – celo velika inovacija na področju množične uporabe električne energije – percepcija moči pa še vedno močno povezana z modaliteto prava. Poslovni model Edisonovega podjetja je temeljil na izkoriščanju svojega patenta skozi licence, odpiranju franšiznih elektrarn in prodaji komponent za izgradnjo in delovanje zasebnih elektrarn. Edison je dojemal električno omrežje kot substitut plinskim napeljavam, ki so bile dražje, nevarnejše in precej manj uporabne (Carr 2009, 30). Moč arhitekture omrežja pa je prepoznal šele njegov mladi pomočnik po imenu Samuel Insull.

Mladi računovodja Insull je bil velik Edisonov občudovalec, precej drugačno od velikega izumitelja pa je njegovo razumevanje industrije električne energije. Če je Edison verjel v moč svojih patentov in v proizvodnjo elektrarn ter njihovih komponent, je Insull videl prihodnost v njihovem upravljanju (Carr 2009, 33). Njegovi načrti o ustvarjanju infrastrukture za proizvodnjo in distribucijo električne energije so se leta 1892, ko je prevzel vodenje podjetja Chicago Edison Company, zdeli popolnoma utopični. Pomena električne energije ni videl zgolj v možnostih razsvetljave in uporabe elektrike v industrijske namene, temveč je sprevidel, da je oskrba z električno energijo precej bolj

---

¹⁴ Morda si na tem mestu lahko dovolim še digresijo in omenim razliko pri razvoju interneta in kasneje svetovnega spleta na eni ter električnega omrežja na drugi strani. Ko si je Thomas Edison zamislil možne uporabnosti električne energije, – pri tem lahko izpostavimo razsvetljava – je celoten sistem obstajal zgolj kot teoretična predpostavka. Žarnica še ni bila izumljena, kot tudi ne vzporedna vezava v električnem tokokrogu, najmočnejši generator je bil nekajkrat prešibak za potrebe osvetlitve večjega območja. Nenaden vzpon interneta pa je bil osnovan na že obstoječih omrežjih, kot že samo ime govori, gre pri njem za omrežje omrežij.

splošna oz. da ne gre za specifično dejavnost, temveč *general purpose technology*¹⁵. Njegova ideja je vsebovala najmanj tri sklope, in sicer:

- Doseg: vzpostavitev centralnega sistema elektrarn, ki bodo omogočale povezavo velikemu številu porabnikov, tako industrijskih kot zasebnih.
- Standardizacija: povezljivost vseh omrežij, ki so v predhodnih letih delovala na različnih tehnoloških osnovah.
- Nevtralnost: na električni tok je mogoče priklopiti različne naprave, ki morajo zgolj zadoščati preprostim osnovnim pogojem omrežja.

Ideja – kakorkoli logična se morda zdi iz današnje perspektive – je bila precej drzna. Velika večina tovarn se je ob prelomu tisočletja še vedno odločala za lastne elektrarne. Težave z dobavo električne energije so bile za njih preprosto preveč nevarne. Velika Insullova ideja bi šla po poti neizogibnega propada brez novih izumov, ki so omogočili izgradnjo morda največje splošno uporabne tehnologije. Teslov izmenični tok je omogočil prenos električne energije na daljše razdalje; s Parsonovo parno turbino je bilo mogoče proizvajati energijo precej učinkoviteje (Carr 2009, 38).

Največji pomen pa je imel izum Charlesa Bradleya, ki je omogočal pretvorbo med izmeničnim električnim tokom in neposrednim tokom (Carr 2009, 38). Prav ta standardizacija tehnologije in s tem omrežja je omogočila električnemu omrežju neomejen doseg, povezljivost različnih omrežij je zagotovila popolnoma novo, vseobsegajočo arhitekturo omrežja. Tukaj je ključ do razumevanja teze, da je električno omrežje najbližje našemu razumevanju interneta. Pri razvoju obeh gre za povezljivost omrežij, torej internet ni nič drugega, kot ravno to – omrežje omrežij.

Uspeh obeh je nemogoče reducirati na dosežek tehnike ali moč zakona. Le-ta je neločljivo povezan z arhitekturo, ki je omrežje uspela pripeljati v vsak dom. Arhitektura je mnogo močnejše orodje oblasti od zakona. Lessigov pravni pozitivizem, ki premešča razumevanje oblasti zgolj v okvir prava, v marsičem zavračajo tudi teorije ciklov. Doseg zakona je namreč omejen, hkrati pa zelo transparenten, deluje na očeh in je vselej tarča kritike.

---

¹⁵ 'General purpose technology' označuje tehnologije, katerih doseg ima močne ekonomske in družbene implikacije na različnih področjih. Ravno industrija proizvodnje in distribucije električne energije in informacijska tehnologija sta najbrž najpomembnejši med njimi (Jovanovič in Rousseau 2005, 1182).

Arhitektura je torej ključ, kot trdi Perrot (Foucault 2008, 153), ko zastavlja Foucaultu vprašanje o njegovem panoptikonu. Ostanimo še nekaj časa na področju arhitekture in se za hip zadržimo še pri nastanku interneta.

4.2 Kratka zgodovina interneta

Naša zgodba o izumih poteka že od samega začetka, zato nas ne bi smelo začuditi, da za internet velja podobno, kot za ostale izume, ki jih obravnavamo. Težko je določiti, kje se je vse začelo in kdo ga je izumil. O tehničnih vidikih interneta bomo več povedali v nadaljevanju, smotrno pa je, da na kratko orišemo njegov nastanek.

Če smo pri izumih telefona ter uvedbi električnega omrežja govorili o izumiteljih, bomo tudi pri opisu nastanka interneta izpostavili nekatere posameznike kljub temu, da je izum omrežja omrežij nemogoče individualizirati. Kot smo dejali že v poglavju o izumiteljih, je posamezni izum le redko plod dela posameznega znanstvenika in je izumiteljev praviloma več. Eden prvih, ki se mu je porodila ideja povezovanja vseh računalnikov v omrežje, je J. C. R. Licklider, ki je leta 1963 v šaljivem sporočilu utopično predvidel omrežje omrežij. Licklider pa še zdaleč ni bil edini, ki je razmišljal o decentraliziranem povezovanju računalnikov.

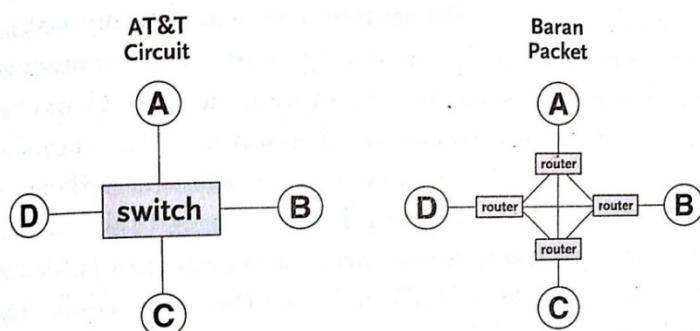
Za nas je mnogo pomembnejše razmišljanje Paula Barana. V duhu časa je v začetku šestdesetih let 20. stoletja razmišljal o tem, kako bi ZDA lahko preživele jedrski napad in ohranile svoje komunikacijske sisteme nedotaknjene. V ta namen je državnemu telefonskemu operaterju AT&T (Bell Company), predlagal izboljšave infrastrukture. V svojem daljnosežnem razmišljanju se je zavzel za prehod od klasičnega telefonskega sistema point-to-point¹⁶ na visoko redundanten sistem, ki bi omogočal povezavo dveh točk po različnih poteh znotraj omrežja (Wu 2010, 172). V ta namen je Baran predlagal, da se sporočila razdelijo v manjše pakete, ki jih je mogoče poslati po katerikoli poti, ki je trenutno na voljo (Wu 2010, 172).

---

¹⁶ 'Point-to-point' označuje neposredno komunikacijo med dvema končnima točkama.

Slika 4.1: Model Baranovega omrežja

Vir: Wu (2010, 173).

Baranov večletni trud je bil zaman, gigant AT&T ni dovolil posegov v omrežje in vse spremembe svojega omrežja so označili za nemogoče (Wu 2010, 174).

Do sredine sedemdesetih let so se kljub temu zgodili prvi večji premiki v obliki primitivnega omrežja, imenovanega ARPANET¹⁷, ki velja za prvo omrežje, ki je uporabilo tehnologijo paketnega prenosa podatkov. Poleg omenjenega sta obstajali še dve zasebni omrežji, ki sta uporabljali podobno tehnologijo (Wu 2010, 197). Želja po medsebojni povezavi vseh treh omrežij je gnala mlada znanstvenika Vinta Cerfa in Roberta Kahna, ki ju zgodovinarji obravnava kot izumitelja interneta. Težava, s katero sta se spopadala skupaj z ostalimi raziskovalci, je bila predvsem infrastrukturne narave, nekoliko podobna Insullovi, ki se je moral soočiti z nekompatibilnostjo omrežij z izmeničnim in neposrednim tokom. Lastniki omrežja, ki je povezovalo različna omrežja, so namreč bili bodisi država bodisi komunikacijski gigant AT&T, protokoli, ki so jih uporabljali računalniki, pa so se med seboj razlikovali. Zato je bilo potrebno zagotoviti povezljivost omrežij, ki bo neodvisna od fizične infrastrukture, internet je potreboval svojo različico pretvornikov Charlesa Bradleya.

Tukaj pridemo do bistvene razlike med internetom in ostalimi omrežji, ki smo jih poznali do takrat, in sicer, da deluje internet na infrastrukturi, ki ni v lasti uporabnika. Vsa

¹⁷ Kratica označuje besedno zvezo 'Advanced Research Projects Agency Network', kar v slovenščini pomeni 'Omrežje agencije za napredne projekte' in velja za neposrednega predhodnika interneta.

dosedanja omrežja so opolnomočila njihove lastnike, jim podeljevala moč nad omrežjem. Ta logika moči nad omrežjem v klasičnem pomenu lastnine se v obdobju interneta zaključuje. Internet je egalitarizem, rojen iz nujnosti oz. kakor meni Wu, prvo informacijsko omrežje, neodvisno od fizične infrastrukture, na kateri deluje (Wu 2010, 198).

Ohranitev tega stanja nevtralnosti je še danes v osrčju družboslovnih razprav. Ujeti v razprave o zakonu in lastništvu in »Internetu« kot vseobsegajočem označevalcu ne zmoremo resnejše razprave o obliki moderne oblasti v informacijski dobi. Zato predlog, da se problema lotimo drugje, sestavlja osrčje našega dela. Ko govorimo o »drugje«, imamo v mislih polje arhitekture in obvladovanja prostora. Dojemanje prostora pa je najbrž največja razlika med zagovorniki teorij tehnološkega determinizma in našim predlogom, da si lahko oblast na internetu razlagamo zgolj kot nekaj imanentnega virtualnemu prostoru.

Da bi razumeli nekaj argumentov, na katerem je osnovan tehnološki determinizem, nadaljujmo s pojasnili o delovanju omrežja omrežij, o njegovi zgradbi, ki je v smislu suverenosti njegov najbolj političen element in s tem izvorno stanje oz. »resnica omrežja«. Osredotočimo se na arhitekturo v fizičnem pomenu in tehnično zgradbo omrežja, ki ga danes imenujemo internet.

4.3 Internet in svoboda – teorija suverenosti

Mnogo prej, preden se je večini navadnih smrtnikov sanjalo o izjemnem potencialu omrežja omrežij oz. interneta, so trije omrežni arhitekti napisali dokaj kratek, vendar – kot se je izkazalo desetletja kasneje – prelomen članek *End-to-end arguments in System Design*. Jerome Saltzer, David Clark in David P. Reed se najbrž niso zavedali, da bo koncept 'end-to-end', ki velja za enega temeljev interneta, kot ga poznamo danes, močno zaznamoval družbeno in politično dejanskost prihodnjih desetletij. Članek je namreč vse prej, kot politični manifest; gre za tehnično besedilo, ki podaja močne argumente za ustvarjanje neinteligentnih omrežij. Avtorji se osredotočajo na dejstva, ki obravnavajo predvsem vidike stroškovne učinkovitosti, varnosti in hitrosti omrežja (Saltzer idr. 1984, 279–85). Kot se je izkazalo kasneje, pa ima članek precej močnejši družbenopolitični naboj, kot so predpostavljali. V tem delu ne želimo ustvarjati dvomov o naravi besedila diplomskega dela, zato bomo v družboslovni maniri opredelili tehnične koncepte v nekoliko poenostavljeni obliki.

4.3.1 Koncept end-to-end

Pri omenjenem konceptu gre za arhitekturo omrežja, ki zahteva, da so vsi inteligentni deli omrežja razsrediščeni na skrajnih robovih. Če predpostavljamo, da uporabljate svoj domači računalnik kot vstopno točko za dostop do interneta, lahko vaš računalnik označimo kot rob omrežja. Pri uporabi interneta, vam je omogočeno da komunicirate s poljubnim uporabnikom omrežja na povsem drugem koncu sveta, ki prav tako sedi za svojim domačim računalnikom in prav tako tvori rob omrežja. Med obema računalnikoma namreč tiči izredno veliko omrežje, sestavljeno iz številnih računalnikov, ki služijo preprostemu namenu: vzpostaviti povezavo med obema računalnikoma. Koncept end-to-end govori o pomembnosti poenostavitve notranjega dela omrežja. Celotni notranji del omrežja naj bi opravljal le najosnovnejše funkcije, zgolj tiste, ki so skupne veliki večini aplikacij, ki jih uporabniki potrebujejo. Funkcije, ki so specifične za posamezne aplikacije, pa so potisnjene na rob (Lessig 2001, 34), tj. npr. v vaš osebni računalnik. Razlog za to je precej enoplasten. Namen avtorjev je bil izdelati omrežje, ki v prihodnosti ne bo omejevalo razvoja novih tehnologij, ali, kot je dejal David P. Reed:

»želeli smo zagotoviti, da ne bi v naš sistem vdelali omrežne tehnologije, ki bo omejevala neko boljšo rešitev, ki bi se morda pojavila kdaj v prihodnosti.« (v: Lessig 2001, 35)

To razsrediščeno rešitev, ki je zagotavljala skoraj popolno decentralizacijo inteligence omrežij, so poimenovali *Internet protocol* oz. omrežni protokol, ki reducira inteligenco omrežja na najmanjši skupni imenovalc in zagotavlja vse funkcije omrežja, ki so še potrebne. Omrežna arhitektura interneta je skrajno minimalistična; Lessig poudarja, da so številni strokovnjaki za omrežja trdili, da je internet omrežje brez arhitekture in osnovnega načrta. Prav izostanek obsežne arhitekture pa je najmočnejše politično-tehnično dejanje interneta. Politika v smislu družbene moči in oblasti ter politika kot *policy*, ki ureja družbeno življenje, je vedno le korak od arhitekture. Zato moramo politiko tu bolj kot vsebino razumeti kot formo, okvir, arhitekturo, kot *polity*. V našem primeru arhitektura omrežja zelo prozorno predstavlja zakon interneta v smislu »*code is law*«, le-ta pa je reduciran na golo nujnost delovanja, na skupno brez partikularnosti v smislu Rousseaujeve *volonte generale* ali družbene pogodbe, ki razmišlja o prihodnjih rodovih, da jih ne bi preveč omejila, jim ne dopustila sprememb, dodatkov in izboljšav. Zato omrežje samo nima nobene moči, vsa moč je razpršena na njegovih robovih.

»Ko sem izumil splet, nisem potreboval nikogar prositi za dovoljenje.« (Berners-Lee 2006a)

Pomen 'internet protocols' pri nadaljnjem razvoju interneta in možnosti inovacij izpostavi Lawrence Lessig (2001, 36–37):

1. Razvoj novih aplikacij in storitev je precej preprostejši. Ne glede na to, kakšen program ali storitev ste razvili, le-ta lahko v spletu deluje popolnoma neodvisno od omrežja, ki ga uporabljate. Lessig navaja primer programa, ki omogoča telefonske klice preko spleta, kot npr. priljubljena spletna storitev Skype. Zanj ni potrebna nadgradnja omrežja, temveč le ustrezna programska oprema na robovih omrežja. Podobno velja za video, e-pošto, računalniške igre itd. To je tema, povezana z nevtralnostjo omrežja, o kateri bomo govorili nekoliko kasneje.
2. Ravno nevtralnost omrežja je drugi pomemben element, ki omogoča neslutene možnosti inovacij. Internet protocol namreč ni prilagojen nobeni obstoječi aplikaciji in ne diskriminira med različnimi vrstami podatkov, kar omogoča razvoj novih aplikacij, ki si jih ustvarjalci omrežja omrežij niso vnaprej zamislili ali jih predvideli.
3. Internet ob tem omogoča vstop novih, konkurenčnih aplikacij. V primeru, da inovativna storitev ogroža obstoječo in uveljavljeno, omrežje že uveljavljeni storitvi ne ponuja nikakršne prednosti pred novo storitvijo. Omrežje namreč ne diskriminira med podatki, ki potujejo, in storitvami, ki ga uporabljajo.

V tem delu smo se rahlo dotaknili nevtralnosti omrežja, zato je pravi čas, da stopimo korak globlje in si jo ogledamo od blizu. Za pojasnitev, kaj dejansko pomeni nevtralnost omrežja, pa se bomo morali zopet nekoliko nasloniti na področje tehnologije.

4.3.2 Nevtralnost omrežja

Koncept end-to-end je bistven za razumevanje pomembnosti tehničnega okvira, ki je omogočil razvoj interneta kot komunikacijskega orodja. End-to-end pa je neločljivo povezan s konceptom nevtralnosti omrežja oz. »*net neutrality*«. Razprave o nevtralnosti omrežja se začenjajo na prelomu tisočletja, v središče pa jo leta 2003 postavi avtor Tim Wu v svojem članku *Network Neutrality, Broadband discrimination*. Izraz je postal splošno uporabljen, nevtralnost omrežja pa lahko označimo kot koncept, ki je soroden

principu »End-To-End«. Preprosta razlaga nevtralnosti omrežja je, da gre za nediskriminatorno omrežje. Wu v članku pojasnjuje, da gre za načelo, da internet ne preferira posameznih aplikacij, kot sta e-pošta ali uporaba svetovnega spleta, temveč je popolnoma nevtralen do načinov uporabe omrežja (Wu 2003, 145). Večina internetnih izumiteljev se že dalj časa zavzema za ohranitev nevtralnosti omrežja. Tako tudi izumitelj svetovnega spleta Berners-Lee (2006b) brani nevtralnost z besedami:

Pred sedemindvajsetimi leti so izumitelji interneta zasnovali arhitekturo, ki je bila preprosta in splošna. Vsak računalnik je lahko poslal paket kateremukoli drugemu računalniku. Omrežje ni pregledovalo vsebine paketov. Čistost arhitekture in stroga ločitev plasti sta internetu omogočili rast in uporabnost. /.../ Omogočila je razvoj internetnih aplikacij, ki so se lahko razvijale povsem neodvisno od arhitekture.

Najpomembneje je, da se lahko poveževa v internet in uporabljava vsako aplikacijo brez diskriminacije glede na to, kdo sva in kaj počneva. Plačujemo za priključitev v internet, ki je kot oblak, ki čudežno prenaša naše pakete. Lahko plačamo za višjo ali nižjo kakovost storitev. /.../ Vsak od nas plačuje za povezavo v omrežje, vendar nihče ne more plačati za ekskluziven dostop do mene.

Za lažje razumevanje nevtralnosti omrežja si lahko pomagamo tudi s teorijo plasti, kot jo predstavlja Yochai Benkler (2006, 393) v poenostavljenemu modelu računalniško posredovane komunikacije, ki jo razdeli na tri sklope. Fizična plast zajema fizično omrežje, žice, računalnike, telefone in ostalo fizično infrastrukturo, ki jo potrebujemo za omrežno povezovanje. Protokoli in standardi spadajo v Benklerjevo logično plast, mednje lahko vključimo tudi internetni protokol, o katerem je bilo govora. Vsebinska plast so informacije in vsebina, ki jo po tem omrežju prenašamo. Ne glede na to, da je fizična infrastruktura v lasti nekoga drugega in je logična plast standardizirana in kontrolirana, pa je vsebinska plast popolnoma svobodna in kar je pomembneje – nevtralna in neodvisna od spodnjih plasti. Nevtralnost interneta označuje ravno to nemoč infrastrukture, da bi posegala v vsebinski del, nemoč, ki je bila večkrat na preizkušnji, boj za njeno ohranitev pa

še traja¹⁸. Vsebinski del Benkler (2006, 439) pretežno zavede na problematizacijo avtorskega prava ter patentne zakonodaje, ki ne sodi več v problematiko, povezano z arhitekturo.

4.3.3 Nemoč obvladavanja prostora

Želja po polastitvi omrežja omrežij še vedno traja, ne zgolj skozi strategije iznajdbe označevalcev, kot je intelektualna lastnina, temveč še bolj plastično, skoraj geopolitično skozi polastitev in monopolizacijo omrežja samega. Te strategije niso nove, v literaturi je najpogosteje obravnavan primer združitve podjetij Time Warner in America Online, ki velja za najbolj očitnega, hkrati pa ponazarja popolno nerazumevanje oblasti kot nekaj imanentnega sistemu, za katerega ne veljajo preživeti sistemi suverene transcendentalne oblasti.

Vsaka tehnologija se v svojih začetkih spopada z nerazumevanjem njenih zakonitosti. Time Warner, nekoč največji medijski konglomerat, je v dobo interneta zakorakal z velikimi koraki. Združitev s podjetjem AOL leta 2000, ki je v splet povezovalo skoraj 30 milijonov uporabnikov, pa predstavlja ambiciozen načrt monopoliziranja interneta, ki ni upošteval njegovih osnovnih arhitekturnih značilnosti. V prvi polovici devetdesetih let je AOL združeval največjo zaprto spletno skupnost, ki je omogočala povezovanje in klepet uporabnikom njihovih storitev. Kmalu za tem pa so se ne tržišču pojavljali novi ponudniki, ki so ponujali dostop do interneta, ki ni bil omejen zgolj na medsebojno povezovanje uporabnikov enega ponudnika, obenem pa je izkoriščal odprto arhitekturo interneta. Tudi AOL se je kmalu prilagodil novi realnosti in uporabnikom omogočil prost dostop. Strategija podjetja Time Warner je bila pridobiti 30 milijonov uporabnikov podjetja AOL in jim ponujati svoje vsebine. Sinergijski učinki pa so bili daleč od pričakovanih, saj je arhitektura interneta v popolnem neskladju s tovrstnim konceptom vertikalne integracije. Če uporabimo primer, ki nam je v Sloveniji blizu, lahko lastnik trgovske verige brez težav v svojih trgovinah promovira znamke, katerih lastnik je, jih postavlja na vidnejša mesta in iz svojih trgovin izloči največje konkurente. Trgovina je namreč ograjen in zaprt prostor, ki ga je mogoče obvladovati, lastnik trgovine je suveren v odločitvah, kaj bo v njej prodajal,

---

¹⁸ Razprave o nevtralnosti omrežja so še kako žive tudi v današnjih časih, tako v ZDA kot tudi Evropski uniji. Prvi državi na svetu, ki sta zakonsko prepovedali diskriminacijo vsebin na internetu, sta bili Čile leta 2010 in Nizozemska leta 2011 (Wade 2011).

katere izdelke bo promoviral in koga bo iz nje izločil. Internet pa tega ne dopušča, lastništvo fizične infrastrukture ne vpliva na vsebinsko plast, onemogočena je njena diskriminacija¹⁹. V naši trgovini je torej mogoče kupiti tudi izdelke, ki se prodajajo v drugih trgovinah.

Pri primeru AOL-a in Time Warnerja gre za napad na nevtralnost omrežja, za poizkus zaplenitve fizične in logične plasti, določitve standardov in kontrolo vsebinske plasti. Ta poizkus, vnaprej obsojen na propad, predstavlja vse strahove tehnoloških deterministov, ki si arhitekturo zamišljajo zgolj v okviru omrežja žic in kablov ter problem vsebine zgolj kot problem lastništva in avtorskih pravic. To je nasprotno z našo tezo, da kralju ne moremo odsekati glave z ustvarjanjem neinteligentnih omrežij in deregulacijo avtorskega prava. Kralju je potrebno odsekati glavo v teoriji, ki moč in oblast lahko izraža zgolj skozi lastništvo in suverenost. Zato se je pomembno vprašati, kje naj si torej zamišljamo oblast na spletu, je lahko oblast imanentna vsebinski plasti?

4.4 Arhitektura – prostor kot politično-filozofski problem

Arhitekturo, kot smo jo obravnavali do sedaj, lahko označimo predvsem kot fizično zasnovano s svojimi političnimi implikacijami. Tehnična zgradba interneta, njena razsrediščenost oz. razpršenost, je v večini današnjih razprav o moči in oblasti prepoznana kot izvor svobode in opolnomočenja individuumov. Podobno kot pri razpravah o odprtih in zaprtih tehnologijah, gre za prikaz binarnih opozicij med osvobajajočo in represivno totalitarno tehnologijo. Če si izposodimo primerjavo Erica Raymonda (2000, 2) – oblast smo zmožni preučevati, dokler je organizirana kot katedrala, medtem ko oblasti ne vidimo v bazarju, ki ga predstavlja internet.

To izogibanje političnim implikacijam arhitekture v družboslovju preseneča; Foucaultu (2008, 153) se zdi neverjetno, kako dolgo je trajalo, da je problem prostora vzniknil kot zgodovinskopolitični problem. Prostora pa v času informacijskih tehnologij, tj. v času *general purpose technologies*, ne moremo misliti zgolj na nivoju prostorov, kot je šola, zapor ali cerkev; prostori so namreč danes vedno bolj virtualni, za oblast pa še nikoli prej tako pomembni.

---

¹⁹ Kot zanimivost lahko povemo, da AOL ni bil lastnik infrastrukture, temveč zgolj ponudnik storitev, kar mu je v dobi širokopasovnega interneta najbrž zapečatilo usodo.

Foucault pravi, da je bil prostor odpravljen iz polja filozofske obravnave, iz preučevanja moči in oblasti. Ta zaplemba problematike prostora s strani fizike in ostalih znanosti je filozofiji preprečila dostop do njegove analize, zato je potrebno zgodovino prostorov šele napisati (Foucault, 153–54). Prostori, ki jih družboslovje preučuje, so države, ruralna in urbana območja ter tako ali drugače omejena ozemlja, mi pa želimo izstopiti iz te geopolitične analize, ki moč pojmuje kot lastnino. Današnje strategije oblasti zahtevajo analizo arhitekture in identifikacijo prostora, skozi katerega oblast na mnogo bolj prefinjen način interpelira vsakega posameznika posebej.

4.4.1 Nemoč tehnološkega determinizma

Vrnimo se za trenutek h Benklerjevi poenostavljeni teoriji plasti. Spomnimo, gre za fizično, logično in vsebinsko plast, za žice, protokole in vsebino. Avtorji, kot sta npr. Lessig in Wu, trdijo, da je svoboda interneta odvisna od zagotavljanja ločitve teh plasti: na omrežje, ki je lahko v lasti kogarkoli; na protokole, ki so kontrolirani, vendar reducirani na golo nujnost; na vsebine, ki lahko potujejo od točke A do točke B po nešteto poteh in niso izpostavljene nadzoru omrežja. Temeljna pogoja svobodnega interneta sta torej zgolj dva: nevtralnost omrežja in princip end-to-end. Svoboda je reducirana na tehnološko rešitev, kot so si jo zamislili omrežni arhitekti. Vendar kaj danes predstavlja uporabniku vsebinska plast? Gre za spletne strani, programe v oblaku, spletne iskalnike, klepetalnice, forume in družbena omrežja? Svetovni splet s svojo neskončnostjo informacij in vsebin predstavlja brezmejni bazar vsebinske plasti.

Za našo razpravo ključno vprašanje je, ali je vsebinska plast resnično popolnoma prosta, svobodna in omejena zgolj s protokoli arhitektov interneta in kasneje svetovnega spleta? Kako je ta vsebina organizirana in dostopna? Kako je razločujemo glede na pomembnost in dostopnost? Ali gre resnično za pasivni svet vsebine, ali pa gre za vsebino, ki že vsebuje svoje urejevalne mehanizme, ki organizira, ureja, preči in odpira (Foucault 2004, 228)? Dovolimo si verjeti predpostavkam, da vsebinska plast vsebuje sebi lastno arhitekturo, ki ne temelji zgolj na tehničnih omejitvah omrežja, kot je bilo zasnovano v začetku. Vračanje k rudimentarnim tehnološkim principom in zgolj boj za ohranitev nespremenjenih standardov pa nam le zameglita pogled. Infrastruktura danes obstaja tudi v virtualnem svetu, ne zgolj kot skupek kablov in strežnikov, vsebina pa kljub primerjavi z bazarjem vključuje urejevalne mehanizme. Tu želimo razkriti nemoč tehnološkega determinizma, ki

svojega sovražnika vidi v izključno državnem ali zasebnem lastninjenju interneta, v smislu zapiranja omrežja ali njegove diskriminacije na nivoju logične plasti. S pojavom svetovnega spleta kot platforme, kot jo poimenuje O'Reilly (2005), so vsi mehanizmi diskriminacije že vključeni. Naša tarča bi namesto zapiranja morala biti veliko odpiranje, in sicer internet kot '*general purpose technology* par excellence'. Internet je namreč tehnologija, ki ima najmočnejše implikacije na družbeno življenje oz. svetovni splet, kot Web 2.0 ravno to inkorporacijo vseh aspektov družbenega časti kot svoje bistvo. Zopet bomo kritični do teoretikov ciklov, ki obdobja tehnologije ločujejo na zaprto in odprto. Ko Foucault govori o izključitvi gobavca, o tem *velikem zapiranju* v svojem delu *Zgodovina norosti*, opisuje način izгона, kazni in izključitve (Dolar 2009, 28). Veliko zapiranje je negativen akt, ki gobavca izloči čim dlje od pogleda. Oblast se na drugi strani razkazuje, ekscesno uprizarja svojo moč, lastniški odnos do oblasti. Moderna oblast pa je pravo nasprotje tega spektakla; ne temelji na razkazovanju, temveč na pogledu, kako posameznika nadzirati in ne izločiti. Resnični dvojec torej ni odprto/zaprto, resnica moderne oblasti je v pogledu. Če na eni strani govorimo o velikem zapiranju, lahko pri internetu govorimo o veliki vključitvi. Kot smo pisali že v začetku, skrivnost ni v pravilih temveč v tem kdo jih bo sprevernil, jih uporabil v nasprotnem smislu in jih obrnil proti tistim, ki so jih postavili (Foucault 2008, 97).

Bolj kot problemom diskriminatornega omrežja, se moramo posvetiti problemom diskriminatornih vsebin oz. algoritmov, ki pripisujejo pomen. Naš neskončni bazar namreč potrebuje agregacijo in distribucijo vsebin, in ravno agregatorji so tisti, ki določajo, kaj je pomembno in kaj ne. Oblasti ne moremo več iskati v logični plasti, temveč v algoritmu, ki obstaja kot del vsebine, ki se je skrnil oz. vključil v vsebinsko plast. Kako nas ta oblast interpelira, individualizira in organizira?

4.4.2 Panoptizem

Kot smo že večkrat omenili, Foucault (2004, 214) zavrača opisovanje oblastnih učinkov kot postopkov zatiranja, izključevanja in potlačitve. Današnja oblast svoje učinke izraža skozi produkcijo in discipliniranje, ki delujejo permanentno in vseobsegajoče. Če izločitev gobavca – kot akt velikega zapiranja, delitve izključitve – predstavlja negativno oblast, pa lahko primer oblasti, ki ureja in producira, vidimo v disciplinskem dispozitivu kužnega mesta (Foucault 2004, 218–19).

Kužno mesto predstavlja sistem popolnega nadzora, ureditve, kjer je posamezniku natančno določena vloga v sistemu. Gre za prostor, ki je permanentno nadzorovan; mesto je razdeljeno na posamezne četrti, vsem prebivalcem pa prepovedano zapuščanje svoje hiše, kaj šele območja. Vsak dogodek je vestno zapisan in evidentiran, nadzor poteka neprestano, kazen za prekršitev pravil pa je smrt (Foucault 2004, 215–16).

Ta zaprti, razrezani, na vseh točkah nadzorovani prostor, v katerem so posamezniki posajeni na določeno mesto, v katerem je tudi najmanjše premikanje nadzorovano, v katerem registrirajo vse dogodke, v katerem nepretrgano pisno delo povezuje središče in obrobje, v katerem se oblast izvršuje nedeljeno in v skladu s kontinuirano hierarhijo, v katerem slehernega posameznika nenehno opazujejo, preiskujejo in uvrščajo med žive, bolne in mrtve – vse to tvori kompleksen model disciplinskega dispozitiva. Odgovor na kugo je red. Njegova funkcija je, da razvozla vse zmede. (Foucault 2004, 217)

Ta neusahljiva zmožnost povezovanja, komunikacije, ta vrveči bazar mesta, je sedaj popolnoma kontroliran, vsakomur je pripisana vloga v skupnosti. Izločitev gobavca je pomenila ohranitev čistosti, izgon, medtem pa kužno predstavlja vključitev, dresiranje, prav nič ni ostalo zunaj dosega oblasti. Življenje je organizirano do najmanjših podrobnosti. Foucault ugotavlja, kako je to arhetipsko podobo kuge in disciplinske oblasti v kužnem mestu možno aplicirati na vse zmešnjave in neredne (2004, 218). Zakaj ne bil dispozitiv kužnega mesta primeren tudi za naš vznik interneta in informacijske družbe kot neomejenega, nediferenciranega prostora, ki ga je potrebno razdeliti in mu vdahniti pomen, ga podvreči mehanizmom kontrole?

Pa vendar je primer kužnega mesta iz konca 17. stoletja eksces, ki je vedno začasen in zahteva izredne razmere. Procese discipliniranja in dresiranja posameznik dojema kot vdor v zasebnost in poseg v vsakdanje življenje. Vdor oz. poseg v zasebnost je dovoljen zgolj zaradi izrednosti razmer. Popolna družba, v kateri je vsak korak zabeležen in kontroliran, je popolnoma zaprta vase; gre za oblast, ki je represivna in deluje na podlagi prepovedi. Mi pa analiziramo oblast, ki deluje skozi pogled, in katere namen je večja gospodarnost in produktivnost. Ne gre za to, da bi želeli rešiti družbo pred smrtjo, ki jo prinaša kuga, naš namen je zgolj okrepiti družbene sile, izboljšati izobraževanje, ustvariti ekonomski napredek (Foucault 2004, 228). Panoptikon družbo dodatno integrira, jo napravi bolj

produktivno. Panoptizem je nekakšna nadgradnja; v bistvu gre za arhitekturno figuro kompozicije disciplinske oblasti, ki jo je mogoče aplicirati tudi preko institucij zapora in bolnišnice, pa tudi preko fizične infrastrukture.

4.4.2.1 Model panoptika

Preden odtavamo predaleč, si nekoliko поблиže oglejmo zgradbo panoptika, kot si jo je zamislil Jeremy Bentham, ki je bil prvotno predviden kot arhitekturni model zapora, kasneje pa tudi kot zgled za ureditev drugih prostorov. Foucault njegovo zgradbo opiše v *Nadzorovanju in kaznovanju*:

/.../ poslopje v obliki prstana, v središču pa stolp; na njem so velika okna, ki gledajo na notranjo stran prstana; obodno poslopje je razdeljeno na celice, sleherna izmed njih sega skozi vso širino stavbe; sleherna ima dve okni, eno proti notranjosti, ki omogoča, da svetloba presvetljuje celico od enega konca do drugega ... Kolikor je kletk, toliko je majhnih gledališč, v katerih je sleherni igralec sam popolnoma individualiziran in nenehno viden. Panoptični dispozitiv ureja enote, ki omogočajo nenehno videnje in takojšnjo prepoznavo. (2004, 219–20)

Panoptikon pri zaporniku povzroča nenehno stanje vidnosti, hkrati pa slednji nikoli ne vidi, ali je nadzorovan; gre za razločitev 'videti in biti viden' (Foucault 2004, 221). Zapornik je v vsakem trenutku izpostavljen pogledu nadzora, hkrati pa nikoli ne ve, kdaj je v resnici nadzorovan. Zaradi tega je dejansko izvrševanje oblasti skozi nadzor popolnoma redundantno. Kot pravi Foucault (2004, 221): »Zaporniki so ujeti v oblastne razmere, katerih nosilci so oni sami.« Nadzornik je lahko naključen posameznik, malodane vsakdo, ki zaseda mesto v nadzornem stolpu, odsotnost nadzornika pa tudi ni moteča, saj zaporniki nikoli ne vidijo, ali so v tistem trenutku nadzorovani (2004, 222).

4.4.2.2 Panoptik in fantazma

Pa vendar, kako je mogoče, da v tehnični arhitekturi brez središča, ki sestavlja omrežje omrežij, brez sleherne osi, ki bi lahko predstavljala panoptični položaj nadzornega stolpa, govorimo o permanentni vidljivosti? Če ostanemo pri modelu end-to-end, kjer je vsa inteligenca omrežja koncentrirana na njegovih robovih, kako je možna ta permanentna vidljivost, izpostavljenost pogledu nadzornika, ki nas disciplinira in produktivizira?

Tovrsten diagram ima še dodatni problem, in sicer, kako lahko na eni strani govorimo o mikrofiziki oblastnih razmerij, o oblasti ki jo je mogoče identificirati zgolj v mikroodnosih, ki tvorijo oblast kot mrežo, medtem pa uvajamo koncept velikega nadzornega mehanizma (Dolar 2009, 31). Ves naš upor proti redukciji pojmovanja oblasti na dualizem 'odprto-zaprto' ali teorijo ciklov nadomestimo z diagramom, ki predpostavlja središčno točko, celo stolp, ki bdi nad družbo in kot *Veliki brat* uravnava vse odnose in tvori smisel. Foucault v svojem delu ves čas zanika velike antagonizme, kot npr. razredni boj pri marksizmu, pa vendar na koncu *Nadzorovanja in kaznovanja* analiza kulminira v središčni točki. Panoptikon predstavlja to implozijo vseh oblastnih strategij in celotne mikrofizike razmerij v podobo totalitarizma, družbe, popolnoma prešite z nadzorovanjem, s tehnikami discipliniranja in popolne kontrole (Dolar 2009, 32). Koncept, ki ga Foucault zaobjame v panoptikonu, deluje bolj zaverovan v centralno delovanje oblasti – kot podobni opisi tehnoloških deterministov, ki jih obravnavamo v prejšnjih poglavjih.

Dolar (2009, 33) verjame, da to središče deluje, čeprav ga je nemogoče reducirati na princip suverenosti. Glede na dobo si lahko središče zamislimo v smislu Kralja, Države, Denarja ali česarkoli drugega. Nápak ni misliti središča per-se, središče obstaja, vendar ga ni možno substancializirati, obstaja, pa vendar je iluzorično. Naš stolp v panoptikonu je pozicija, ki deluje, četudi je prazna, in ravno ta praznina je resnica Foucaultove analize. Praznina, ki v moderni družbi ni več možnost, ampak je predpogoj za razumevanje oblasti.

Zato je pogumen predlog zamenjave koncepta diagrama s konceptom fantazme, ki ga predlaga Dolar (2009, 33) in se pri tem vnaprej opraviči zaradi vpeljave psihoanalitične terminologije, ki jo Foucault tako vztrajno zavrača. Za fantazmo velja – ravno tako kot za panoptični diagram –, da središče obstaja. Fantazma stoji na mestu središča in tam prikriva, da središča ni. Oblast, vsa njena mikrofizika ne morejo delovati brez središča in fantazma je tam ravno zato, da prikrije to središče oz. da v njem zija praznina. Narobe bi bilo misliti, da Foucault kljub vsej svoji negativni analizi oblasti na koncu pristane na teorijo ideologije, kjer lahko vse te oblastne strategije prenesemo na le prikrievanje središča, na dvojec dejanskost/iluzija. Pri oblastnih razmerjih namreč ne gre za nikakršno iluzijo, resnica ne obstaja zunaj njih. Foucault ne želi reducirati mehanizmov oblasti na ideološke in represivne aparate v smislu Althusserjeve metode. Ne želimo reči, da zgodba o oblasti, ki deluje v vsakdanjem življenju, v mikroodnosih, ne drži vode. Kar Dolar (2009, 33–34)

želi vpeljati s pojmom fantazme, je le razjasnitev, da središče mora obstajati, četudi kot nekraj, ki je tam zgolj zaradi tega, da prikriva njegov izostanek.

4.4.3 Panoptizem in iskalne tehnologije

Kako lahko vklopimo to analizo panoptizma v našo raziskavo in jo zoperstavimo teorijam, ki resnico iščejo v odnosu med odprtim in zaprtim, v fizični arhitekturi interneta ali njeni logični plasti? Zanimivi so procesi, ki jih lahko zaznamo v zadnjem desetletju, in zadevajo predvsem vsebinsko plast interneta. Morda si lahko dovolimo še krajši odmik in nekoliko bližje pogledamo koncept infrastrukture.

4.4.3.1 Vsebina kot arhitektura v kužnem mestu

Ko smo v prejšnjih poglavjih govorili o arhitekturi, smo opisovali fizično zgradbo omrežja, tj. infrastrukturo, ki to omrežje tvori, ter pomembnost standardizirane in med seboj kompatibilne infrastrukture. Pojmovanje infrastrukture je vedno povezano z inženirskim delom, problemom izgradnje omrežja, naj si bo cestnega, telefonskega, optičnega, kabelskega. Tudi za infrastrukturo velja pripomba, ki jo Foucault nameni arhitekturi, in sicer, da je vedno blizu polju naravoslovja, v najboljšem primeru ekonomije. Je mogoče družboslovno pojmovanje infrastrukture, ki ne vključuje kablov, asfalta in inženirskih podvigov? Če si lahko prostor predstavljamo kot kiberprostor, zakaj si ne bi zamislili infrastrukture v virtualnem svetu. Tako, kot cestno omrežje povezuje mesta in vasi oz. električno omrežje pripelje luč v še tako oddaljene kraje, tudi v spletu obstajajo ceste, mostovi in poti, ki povezujejo. Tudi znotraj vsebinske plasti obstaja infrastruktura, ki nam omogoča, da komuniciramo med seboj in iščemo informacije. Ta infrastruktura ne sodi v fizično plast in ni sestavljena iz bakra ali optičnih vlaken.

Kiberprostor je bil v svojih začetkih popolnoma nediferenciran prostor, sestavljen iz neskončne količine informacij; prav ta prostor se je vzpostavil šele z izmenjavo teh informacij (Jordan 1999, 59). Ko govorimo o kiberprostoru, gre za nekakšno abstrakcijo fizičnega prostora, v katerem živimo. Že ob samem začetku interneta je obstajala težnja po ustvarjanju prostorov, sob in stabilnih virtualnih identitet – avatarjev. Kiberprostor obstoji znotraj omrežja, v medprostoru, v prostoru interakcije, posredovanja informacij; kljub temu, da ga v veliki meri sestavlja računalniška koda, ga ne gre reducirati zgolj na to. Kiberprostor se ustvarja z vstopom posameznika v ta prostor, z vzpostavitvijo odnosov,

dostopanjem do informacij. Kiberprostor je hkrati več kot in manj kot internet, deluje v polju vsebine, interakcije; omrežje je njegov tehnični predpogoj, vendar ne njegov del.

Še leta 1999 Tim Jordan v svojem delu *Cyberspace* izpostavlja problem informacijske preobremenitve oz. »*information overload*« ter pojasnjuje pojav, ko je posameznik v kiberprostoru zaradi množstva informacij nezmožen le-te uporabiti in jih osmisliti (1999, 101). Razloga za to sta lahko dva, in sicer je lahko informacij enostavno preveč ali pa so nezadostno organizirane, največkrat pa gre kar za kombinacijo obojega. Jordan je v svoji analizi posredno predvidel velik izziv, ki nas čaka na poti v informacijsko družbo: osmišljanje informacij, pripisovanje pomenov, indeksacija in hierarhična razporeditev informacij, vzpostavitev arhitekture, ki bo omogočila njihovo lociranje in uporabo. Njegovo delo *Cyberspace* je bila izdano leto pred ustanovitvijo podjetja Google, ki je v naslednjem desetletju zaznamoval razvoj informacijske družbe ravno s tem – organizacijo informacij, njihovo hierarhično razporeditvijo in dostopnostjo.

»Poslanstvo podjetja Google je organiziranje vseh informacij na svetu, jih ustvariti uporabne in omogočiti vsem prost dostop do njih.« (Google)

Internet je kot omrežje omrežij omogočil nepredstavljivo povezljivost, možnost dostopanja do neskončne količine informacij, pa vendar tehnološko še ni podal odgovora o njihovi organizaciji, prioretizaciji in agregaciji. V želji, da bi svet osmislili oz. organizirali povezave do vseh informacij, je internet, predvsem pa svetovni splet potreboval svojo infrastrukturo na nivoju vsebine²⁰. Internet je skorajda v trenutku povezal množstvo

---

²⁰ Zanimivo razpravo o tem je sprožil ekonomist Paul Krugman, ki skozi ekonomsko analizo pojasnjuje današnjo infrastrukturo v svetovnem spletu. Krugman (2013) drzno predlaga pojmovanje iskalnika Google in komplementarnih aplikacij, ki jih ponuja kot javno infrastrukturo. Pri tem se deloma sklicuje na razpravo Ryana Aventa, ki ugotavlja, kako si Google močno prizadeva, da bi s svojimi orodji prodrli v vsak del našega življenja. Povod za razpravo je ukinitvev zmerno priljubljenega Google Readerja, pripomočka za agregacijo RSS virov oz. poslovenjeno bralca RSS virov (Avent 2013). Kot pravi Krugman, je Google zgradil obsežno infrastrukturo, ki močno vpliva na kakovost naših življenj, vendar kot zasebna korporacija nima neposrednega interesa vzdrževati infrastrukture, ki ne prinaša dobička. Rešitve, kot jih poznamo v preteklosti, so nacionalizacija oz. državno upravljanje infrastrukture, ki je ključna za ohranjanje kakovosti bivanja, in tu Krugman (2013) primerja spletni iskalnik s primerom sistema javnega prevoza. Čeprav se zdi primerjava radikalna, nadaljevanje našega dela potrjuje njeno temeljno sporočilo. Predvsem pa je pomemben simbolni preskok – od infrastrukture fizičnega omrežja do infrastrukture v smislu spletne storitve.

računalniških omrežij, pri tem pa ni ponudil načrtov in kažipotov. Tu se ponovno srečamo z modaliteto arhitekture, vendar arhitekturo v družbenem smislu, s simbolnim predznakom. Svetovni splet kot prostor je bil še v začetku novega tisočletja pretežno nediferenciran, ljudje so uporabljali splet za komunikacijo in iskanje informacij, pa vendar je šlo za kaotičen proces.

Tehnologija, ki se je spreminjala z nesluteno hitrostjo je imela močne implikacije v družbeni dejanskosti. Nova tehnologija namreč ni delovala v okviru trenutnega diskurza, ampak ga je spreminjala – prinesla je disrupcijo v simbolni red. Naša predpostavka temelji na domnevi, da je ta trenutek disrupcije na nek način »ničta točka«, kot bi jo poimenoval Foucault. Nova tehnologija še nima jasno določenega mesta v simbolnem redu, Foucault (v: Hrženjak 2002, 164) bi dejal, da obstoji zunaj diskurza, je še povsem nediferencirana izkušnja. Če to prevedemo v Lacanovsko psihoanalizo, gre za označevalca, ki še nima svojega označenca oz. različni označenci prosto drsijo pod označevalcem. Vse informacije so tam zunaj, vendar brez pomena, gre za kaotično stanje, ki potrebuje svojega označevalca-gospodarja, da s svojo gesto pripiše pomen, ustvari točko prešitja. Naš pogled je usmerjen v boj za prevlado nad vednostjo oz. na ustvarjanje pomenov. Preokupacija družboslovne razprave ne sme stremeti zgolj k analizi tehnične zasnove omrežja, temveč se mora usmeriti v simbolno, tj. v točke prešitja, ki so vsaj deloma pripele označevalec na označeno ter ustvarile iluzijo stabilnega pomena. Kako ustvariti pomen v množstvu informacij, ki so na voljo, kako jih narediti splošno uporabne in produktivne? To polje oblasti, ki nas zanima, ni determinirano s tehnološko nujnostjo, prej gre za kontingenco, za rešitev, ki je prevladala. Tudi navidezno odprt prostor je mogoče kvadriljirati, mu določiti meje in ga organizirati. Kot v Foucaultovem kužnem mestu, je tudi v spletu vladalo izredno stanje informacijske preobremenitve, ki je zahtevalo vzpostavitev pravil, ki so razvozlala vse zmede. Nápak bi bilo na panoptik misliti zgolj kot na sredstvo nadzora; gre hkrati za tehnologijo povezovanja in ločevanja, za arhitekturo, ki zahteva prosojnost, popolno vidljivost in odpravo temnic. Vprašanje, ki si ga zastavljamo, pa je, kako ustvariti popolno vidljivost, kako zavzeti prostor, za katerega velja, da je popolnoma razsrediščen in ni podvržen kontroli omrežja.

4.4.3.2 PageRank – oblast algoritma

Iskanje informacij v spletu je še na prelomu tisočletja veljalo za večino, ki ni bila dostopna vsem. Kot znanje jezika ste jo lahko pridobili le s ponovitvami in vztrajno vajo. Iskalnik, kot so ga poznali takrat, pa vse prej kot izpopolnjeno orodje. Kot sta v svojem članku poudarila ustanovitelja podjetja Google Larry Page in Sergej Brin, »med štirimi vodilnimi spletnimi iskalniki na svetu leta 1997 trije niso znali poiskati niti sami sebe« (Page in Brin 1998, 108). Urejanje informacij oz. razrešitev problema informacijske preobremenitve je postala osrednji predmet preučevanja. Med vsebinami oz. informacijami, ki so na voljo v spletu, ter njihovimi uporabniki je nastal odprt prostor. Priljubljena prisposoba o globalni vasi je zgrešila svoj pomen. Internet je leta 1997 sestavljen iz neskončnega števila vasi, ki so bile med seboj sicer povezane s cestami, vendar slabo dostopne zaradi izostanka zemljevida, načrta. Page in Brin sta rešitev videla v algoritmu – in ta izraz nas bo od tu spremljal pogosteje –, ki bi tovrstni načrt izdelal. Iskalnik in algoritem pa bi bilo napačno razlagati zgolj kot zemljevid, ki izdelava načrt, algoritem je vedno povezan z ustvarjanjem pomenov; algoritem prioretizira, določa, kaj je pomembnejše in kaj manj pomembno, čemu je potrebno omogočiti univerzalno dostopnost in kaj izpustiti. Že naslov članka v Foucaultovi maniri predstavi pojem algoritma: *PageRank citatna analiza: vnos reda v omrežje*²¹. Spomnimo se še enkrat na opis oblasti v kužnem mestu: »Odgovor na kugo je red. Njegova funkcija je, da razvozla vse zmede.« (Foucault 2004, 217)

PageRank, poimenovan po ustanovitelju iskalnika Google, je primer te mediacije, ustvarjanja pomena v prostoru zmede in informacijske preobremenjenosti. Številčnost informacij nam ne pove ničesar o njenem vrednotenju; vse informacije, so v svojem začetku oz. v »naravnem stanju«, če si dovolimo to primerjavo, enakovredne, iskanje pomena je bolj stvar kontingence kot reda. Oblast pa zahteva urejenost, disciplino, kvadriljiranje. Ta izpraznjen prostor med uporabnikom in informacijo kar kliče po posredniku, ki bo informacijam pripel stabilen pomen, in prav to je cilj algoritma – ustvariti iluzijo pomena, pripeti označevalec na označeno.

Internet je omogočil informacijam, da se razširijo kot kuga, na drugi strani pa je oblast prispela v mesto v obliki urejevalnih mehanizmov, s prihodom iskalnih algoritmov, med

---

²¹ V izvorniku *The PageRank Citation Ranking: Bringing Order to the Web*.

katerimi prav posebno mesto zaseda PageRank. Narobe bi bilo misliti, da gre za prvi tovrsten algoritem, je pa najbrž najdaljnosežnejši. Brin in Page sta algoritem PageRank označila kot demokratičen način presojanja strani. Označbi 'demokratičen' ne nameravamo ugovarjati, gre namreč za algoritem glasovanja. Najbrž je prav, da njegovo delovanje na tem mestu nekoliko podrobneje, pa kljub temu skozi poenostavitev predstavimo.

4.4.3.3 »Izračun pomena«

Ko sta Page in Brin leta 1999 pisala članek, je svetovni splet sestavljalo približno 150 milijonov posameznih strani, ki so bile medsebojno povezane z okvirno 1,7 milijarde povezavami. Povezave spletnih strani lahko razdelimo na vhodne in izhodne povezave. Če v naši poenostavitvi kot primer izberemo spletno stran Fakultete za družbene vede, lahko kot vhodne povezave označimo vse povezave drugih spletnih strani, ki vodijo nanjo. Izhodne povezave pa predstavljajo vse povezave, ki jih spletna stran FDV-ja vsebuje, in vodijo na druge strani v spletu, ko npr. povezava na portal COBISS ali povezava na stran Univerze v Ljubljani. Spletne strani se po številu vhodnih in izhodnih povezav močno razlikujejo, lahko predvidevamo, da spletna stran FDV-ja vsebuje veliko število vhodnih povezav, ki najbrž močno presegajo število izhodnih. Page, Brin in njuni soavtorji so medsebojno povezovanje spletnih strani izkoristili za določanje pomembnosti spletnih strani. Ideja je dvoplastna, njihova inovacija pa je v povezavi obeh elementov (Page idr. 1999, 2–5):

1. Prvi element izvira iz citatne analize, ki označuje preučevanje pogostosti pojavljanja citatov v znanstvenih člankih in knjigah. Citatna analiza se uporablja za določanje povezav med avtorji in pomembnosti posameznih avtorjev na določenem področju, pa tudi za določanje pomembnosti posamezne znanstvene publikacije²². Metoda je bila uporabljena na številnih področjih, med drugim se je z njeno pomočjo napovedovalo dobitnike Nobelove nagrade. Zamisel ni predstavljala velikega izuma, prej reciklažo obstoječih metod, kar priznavajo tudi avtorji članka, ki navajajo pretekle raziskave precej pred uvedbo PageRanka. Če poenostavimo, gre za to, da bi vsako vhodno povezavo na spletno stran obravnavali kot citat v

---

²² Za določanje pomembnosti znanstvene publikacije je pomemben »faktor vpliva« ali v izvirmiku *Impact factor*, ki upošteva število citatov iz posamezne publikacije. PageRank, ki je deloma osnovan na faktorju vpliva, so kasneje predlagali kot njegovo nadomestilo.

primeru citatne analize. Vhodna povezava bi torej štela kot glas za posamezno stran. Pomembne strani, kot npr. spletna stran FDV-ja, zaradi številnih vhodnih povezav prejmejo veliko število glasov. Število vhodnih povezav na manj pomembne strani pa je sorazmerno nizko. Page s soavtorji v modelu vidi napako, ki jo številni raziskovalci pred njimi prezrejo. Za razliko od znanstvenih del, ki so natančno pregledana in povezana s stroški objave, se lahko spletne strani objavljajo v velikem številu, njihova objava ne vključuje kontrol, kot je *peer review*. Zato lahko pri neposredni aplikaciji metode citatne analize na razvrščanje spletnih strani prihaja do manipulacij.

2. Da bi preprečili izkoriščanje pomanjkljivosti citatne analize, avtorji vpeljejo drugi element, ki zadeva pomembnost posameznih povezav. Vse povezave na spletu namreč ne prenašajo enake moči. Povezava z domačo stranjo Fakultete za družbene vede je precej pomembnejša od povezav z obskurnih spletnih strani, zato njen glas pri določanju pomembnosti spletnih strani šteje več. Na ta način se želijo avtorji izogniti manipulacijam in ustvarjanju množice strani zgolj z namenom povečevanja pomembnosti strani. Seveda je to le del algoritma, ki ga Google uporablja za določitev in razvrstitev posameznih strani po pomembnosti. Za lažje razumevanje ga lahko pojasnimo še v obliki enačbe.

$$PR(u) = \sum_{v \in B_u} \frac{PR(v)}{L(v)}$$

Slika 4.2: PageRank enačba

Vir: Page idr. (1999, 2).

PageRank naše izbrane strani (u) je vsota vseh PageRank vrednosti $PR(v)$ za vsako posamezno stran (v), ki vsebuje povezavo na našo stran, deljena z vsemi izhodnimi povezavami te strani $L(v)$.

Algoritem, ki smo ga predstavili, je Google v prihodnjih letih razvijal naprej, njegova natančna oblika v praktični izvedbi ni bila nikoli znana, vendar to ni bistveno za našo analizo; govorimo namreč o njegovih oblastnih učinkih, ki pa se ne manifestirajo skozi lastništvo algoritma, temveč skozi majhna dejanja poizvedovanja. Iskalnik še zdaleč ni več le »iskalni robot«, ampak vedno bolj »robot za odgovore«²³ (Nielsen 2004). Kar želimo pokazati s to zgodbo, je nova, produktivna oblika oblasti; in kaj je bolj produktivnega, kot širitev dostopa do informacij, ter na drugi strani, kaj je bolj oblastniškega od njihovega ocenjevanja in razporejanja. Oblast je najučinkovitejša ravno takrat, ko je najbolj produktivna in ne takrat, ko zapoveduje in prepoveduje. Da oblast, ki zgolj prepoveduje in pri ljudeh zbuja odpor, je pojasnil že Machiavelli v *Vladarju*, ko pojasnjuje: »Najboljša trdnjava je ljudstvo, ki vladarja ne sovraži«. Iskalnik je arhetipski primer oblikovanja vednosti oz. oblastniške tehnike moderne oblasti.

»Če bi bila oblast zgolj represivna, če ne bi nikoli počela ničesar drugega, razen tega, da reče ne, mar zares mislite, da bi jo kdo zares ubogal? Razlog, da se oblast tako dobro drži, da je sprejeta je preprosto dejstvo, da ne pritiska na nas samo kot sila, ki pravi ne, temveč da preči telesa, proizvaja stvari, da vzbuja ugodje, izoblikuje vednost, proizvaja diskurz. Veliko bolj kot negativno instanco jo je treba obravnavati kot produktivno mrežo, ki teče skozi celotno družbeno telo.« (Foucault 2008, 121)

4.4.4 Gospostvo algoritma

Kje se razlikuje oblast, ki jo izraža skozi algoritem, in oblast, ki se zanaša na Zakon in Meč? »Največji hudičev trik je, da je svet prepričal, da ne obstaja,« izreče Kevin Spacey med zaslišanjem v filmu *Osumljenih pet*. Moderna oblast si namreč ne nadene maske oblastnika, vladarja, moderno gospostvo je utemeljeno na znanosti, je oblast, ki deluje skozi birokracijo, tehnokracijo, ki prevzame obraz nevtralne vednosti. Oblast torej iščemo tam, kjer je ni, v navidezni odsotnosti političnega. Relevanca informacij se vedno presoja skozi prizmo nevtralnosti, objektivnosti. Pa vendar, kaj je bolj političnega, kot glasovanje o pomembnosti, četudi skozi algoritem?

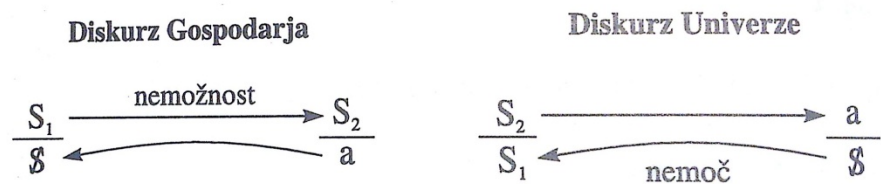
---

²³ Primerjava je smiselnejša v angleškem izvorniku: razlika med search engine (iskalnik) in answer engine (odgovarjalnik).

Ravno ta razlika med oblastjo kot lastnino in oblastjo v smislu objektivne strokovne vednosti je razlika med Lacanovim diskurzom Gospodarja in diskurzom Univerze, mesto kjer se Foucaultova biopolitika približa njemu neljubi psihoanalizi.

Pred nadaljevanjem predlagam, da nekoliko osvežimo Lacanovo matrico štirih diskurzov, ki vsebuje štiri člene, in sicer $S1$ – označevalec gospodar, $S2$ – vednost, $\$$ – subjekt, a – presežni užitek, ter štiri mesta (dejavnik, drugi, resnica, produkcija). Osnova vseh diskurzov je diskurz Gospodarja, ki se pojavi najprej, brez diskurza Gospodarja ostali diskurzi niso mogoči, menjava diskurzov pa se kaže kot četrtinski obrat, ki zarotira člene (Balažic 2007, 322). Za našo analizo sta zanimiva predvsem dva – diskurz Gospodarja kot osnova ter diskurz Univerze, ki predstavlja moderno biooblast.

Slika 4.3: Diskurz gospodarja in diskurz univerze

Vir: Razpol 13 (2003, 4).

Osnovna matrica je diskurz Gospodarja, kjer se označevalec gospodar ($S1$) nahaja na mestu dejavnika, kar dejansko pomeni, da se nahaja na mestu gospodarja, je edini, v katerem mesto in člen sovpadata (Žižek 2004, 101). Označevalec-gospodar je tisti, ki s svojo gesto ustvari točko prešitja oz. pomen, ki ni utemeljen v neki navidezni racionalnosti, temveč je zgolj izraz volje (Žižek 2004, 105). Diskurz Gospodarja se pogosto opisuje kot fašistični diskurz, diskurz avtoritarne represije.

»Gospodar namreč ne doda nobene nove pozitivne vsebine – doda zgolj označevalec, ki na vsem lepem nered spremeni v red.« (Žižek 2004, 105)

Pogoj gospodarja je njegovo ime, pogled in glas; skratka gospodar je tisti, ki podeljuje pogled (Balažic 2007, 323). Avtoritarni, fašistični gospodar ne potrebuje objektivne vednosti, dovolj je njegova izjava, ki je samozadostna, iluzija je v sovpadanju ravni izjave in njene vsebine (Žižek 2004, 102).

4.4.4.1 Algoritem kot diskurz Univerze

Način izvajanja oblasti danes ni utemeljen na gesti, kaprici vladarja, gre za tehnike vladanja, ki politično odločitev kot preprost izraz volje izključujejo. Diskurz Univerze ima na mestu dejavnika vednost, utemeljen je na nevtralnem, objektivni vednosti, ki predpostavlja, da obstaja neka zunanja resnica, resnica stvari »na sebi«. Na mestu resnice pod pregrado pa je skrit označevalec-gospodar, ki prikriva dejanski neobstoj te objektivne vednosti.

»/.../ [K]onstitutivna laž univerzitetnega diskurza je, da taji svojo performativno razsežnost, da tisto, kar je dejansko politična odločitev, temelječa na oblasti, predstavlja kot preprost pogled v dejstveno stanje stvari.« (Žižek 2004, 106)

Diskurz Univerze se neprestano sklicuje na stroko oz. znanost in s tem prikriva svojo ideološko, politično dimenzijo. Univerzitetni diskurz je tehnokratski, saj temelji na dejstvih. Podobno pojasnjuje tudi Foucault, ko govori o vladnosti oz. vladni znanosti, Dolar pa pri tem izpostavlja predvsem statistiko.

Če se za trenutek vrnemo k našim algoritmom – ti so objektivni, znanstveni, določajo in prioritetizirajo pomembnost informacij. Njihova moč je ravno v tem, da jih kot take sprejemamo. V članku *The PageRank Citation Ranking: Bringing Order to the Web* ni niti besede o vednosti in pomenih. Pomembnost, prioritetizacija je reducirana na golo tehniko, znanstveno metodo, ki je popolnoma objektivna. Tu tudi Žižek prepozna ujemanje diskurza Univerze s Foucaultovim pojmovanjem biopolitike, kjer zgornja raven matrice prikazuje ravno to redukcijo subjektov na posameznike, ali kot bi bilo v naši analizi ustrežnejše – na uporabnike (Žižek 2003, 203). Algoritem je mesto resnice, ki pozna dejstveno stanje stvari oz. kot trdi Larry Page – je njihov načrt ustvariti »popoln iskalnik, ki bo razumel vse stvari na svetu« in »cilj je iskalnik, ki bo vsaj tako pameten, kot ljudje, ali pametnejši« (Page v: Carr 2009, 214). PageRank je pojmovan kot povsem nepolitičen, tehničen, kljub temu, da gre za princip glasovanja oz. še več – gre za okvir, znotraj katerega poteka glasovanje, *polity*. Moderna oblast je oblast algoritma, slednja pa je ravno

zaradi svoje navidezne nevtralnosti, postpolitičnosti mnogo učinkovitejše sredstvo oblasti, kakor Zakon; v bistvu gre za nadaljevanje gospostva z drugimi sredstvi (Zupančič 2003, 133).

»Moderni gospodar se legitimira preko svoje strokovne vednosti: gospodar ne postaneš z rojstvom ali z golo simbolno investituro, ta naziv si je treba mnogo bolj zaslužiti s svojo izobrazbo in usposobljenostjo – v tem preprostem dobesednem smislu je moderna oblast vednost, utemeljena v vednosti.« (Žižek 2004, 121)

Algoritma ne gre reducirati zgolj na spletne iskalnike, pa vendar nadaljujmo zgodbo v tej smeri. Med prvimi, ki so znanstveno preučevali gospostvo algoritma, so raziskovalci medijev, ki obravnavajo velike premike, ki so jih v novičarstvo pripeljali iskalni algoritmi.

4.4.4.2 Novi urednik

Preučevanje novinarstva in novičarskih portalov na spletu sicer ni v središču naše raziskave, saj obstaja kar precej strokovne literature, ki problematiko obširno obravnava. Želeli bi zgolj izpostaviti problem, ki je nekoliko tesneje povezan z algoritmi. Kaj Pageova teza »iskalnik, ki bo vsaj tako pameten, kot ljudje, ali pametnejši« pomeni za medije, ki delujejo v spletu? Kaj pomeni algoritem, ki prioretizira, ki določa pomen in razvršča zgodbe glede na relevantno za podjetja, katerih dejavnost je poročanje o novicah? Kako ob tem misliti na bralca, danes reduciranega na uporabnika, ki želi v spletu priti do dostopnih in primerno strukturiranih novic, lahko berljivih in predvsem brezplačnih? Dilemo lahko pojasnimo z besedami enega izmed urednikov ameriškega časopisa *New York Times*: »Kako ustvarjati visokokakovostne vsebine v svetu, kjer oglaševalci želijo plačevati na klik, medtem ko uporabniki sploh ne želijo plačevati?« (Nisenholtz v: Carr 2009, 156) Odgovor nam v eni izmed boljših analiz stanja predstavi Piet Bakker skozi pojav, ki ga označi kot »Huffinizacija«²⁴. Dominacija algoritmov in agregatorjev, kot je Google News, ki novice razporejajo glede na pomembnost, prinaša namreč precejšnje premike tudi v produkciji novic. Bakker ugotavlja, da novičarska podjetja v spletu prihodke ustvarjajo skozi tri poslovne modele, ki jih poenostavljeno razdelimo v model naročnin, model donacij ali model oglaševanja (Bakker 2012). Velika večina medijskih hiš deluje na podlagi slednjega, kar jih postavlja v neposredno odvisnost od mediatorjev vsebin, bodisi

---

²⁴ Pojem »Huffinizacija« izhaja iz imena novičarskega portala, ki slovi po visoki najdljivosti njihovih novic – tj. iz portala The Huffington Post.

iskalnikov bodisi agregatorjev, kot je že prej omenjeni Google News. Posledice tovrstnega modela so znižanje števila zaposlenih in plačevanje novinarjev glede na prispevek in njegovo uspešnost.²⁵ Merilo uspešnosti pa ni uredniško merilo kakovosti, kot je to običajno za klasične medije, ali število bralcev v populističnih medijih, temveč poznavanje algoritma samega. Prvi urednik je namreč algoritem, brez ustreznega poznavanja algoritma namreč novica ni najdljiva. Optimizacija za spletne iskalnike (SEO)²⁶ je postala nepogrešljiv del spletnega novinarstva; številne medijske hiše namreč najemajo strokovnjake, ki novinarje priučijo pisati prijazno spletnim algoritmom. Bakker navaja primer, ko so pri časopisu *La Depeche du Midi* zaposlili ekipo za »prepisovanje«, ki je vse novice, ki so jih novinarji napisali, prilagodila spletnim iskalnikom (Bakker 2012). Še nekoliko bolj nenavaden primer navaja novičarsko aplikacijo za tablične računalnike Pulse, ki v podjetju poleg direktorja zaposluje še strokovnjaka za marketing in 11 programerjev; v bistvu gre za novodobno novičarsko podjetje brez novinarjev.

Novice niso več stvar novinarjev in uredniške politike, ampak zadevajo računalniški program, ki jim določi pomembnost. Na nek način se je Pageova prerokba že uresničila; računalnik je namreč pametnejši od človeka, računalnik ne sledi uporabniku, temveč slednji sledi računalniku. Pomembnosti novice ne določa uredniška presoja temveč algoritem oz. ta navidez nevtralni, ekspertni sistem presoje. Priljubljeni blog Upshot je posledično obrnil logiko poročanja. Pišejo namreč zgolj o tem, kar se išče v spletnih omrežjih. Ko opazijo, da je določena ključna beseda v iskalnikih precej iskana, o tem nemudoma napišejo članek (Pariser 2011, 71). Medijska podjetja, kot je Upshot, so se prilagodila trenutnim okoliščinam.

Svetovni splet ni več polje, ki mu dominira nevtralnost tehnologije, temveč arbitrarnost agregatorjev vsebin. Čeprav je dostop do poljubnega spletnega mesta tehnično enako zapleten oz. preprost za vse sodelujoče subjekte, pa vsi ne igrajo z istimi izhodišči ter po istih pravilih. Še več, za razliko od transparentnosti, ki jo omogočajo internetni protokoli, so agregatorska pravila večinoma tajna, zapletena in perpetualno se spreminjajoča.

---

²⁵ Najbolj slovit je primer Huffington Posta, ki večine novinarjev sploh ne plačuje, saj je kompenzacija za njihovo delo že sama objava prispevka.

²⁶ SEO je kratica za Search Engine Optimization; gre za proces, ki vsebinam omogoči boljšo vidljivost v iskalnikih med organskimi (neplačanimi) rezultati. V našem primeru gre predvsem za tehnike, povezane z oblikovanjem vsebine, naslovov, ključnih besed, ki izboljšajo najdljivost vsebin v spletu.

4.4.4.3 Algoritem in statistika

Razliko med diskriminativnimi pravili algoritmov v družbenih omrežjih lahko predstavimo s primerom dveh najpriljubljenejših omrežij zadnjih let. Tako Twitter kot Facebook izpolnjujeta podobno nalogo povezovanja s kontakti oz. »prijatelji«, sledenje njihovim objavam, sporočilom, deljenje slik in videoposnetkov z drugimi uporabniki. Vendar med njima obstaja temeljna razlika v delovanju algoritma. Če gre pri Twitterju za dokaj transparenten način filtracije sporočil, za tanek sloj regulacije, gre pri Facebooku za nejasen sistem pravil, ki razvršča objave glede na pomembnost (Pariser 2011, 225). Na eni strani torej časovno urejene objave, ki niso moderirane, uporabnik namreč vidi vse objave posameznikov, ki jim sledi. Na drugi pa časovno pomešane objave, za katere velja pravilo priorizacije, pa tudi filtracije, saj nekaterih zgodb ne boste videli. Privzeta nastavitve je namreč razvrstitev glede na pomembnost, tj. na »top stories«, pomembnost pa je določena skozi algoritem. Še več, tudi če se uporabnik odloči za prikaz objav po časovni razporeditvi, se nekatera obvestila skrijejo (Pariser 2011, 225). Pomena zgodbam ne določamo sami, kot ne določamo, kdo so (naj)pomembnejši in manj pomembni prijatelji. Pomembnost prijatelja in zgodbe je določena skozi algoritem, ki je uporabniku neznan in se spreminja iz dneva v dan.

Algoritem pa je vedno zvezan s statistiko, deluje po zakonu velikih števil, je sodoben oblastniški način odprave naključja. Vsakega uporabnika je mogoče označiti, statistično zajeti njegove značilnosti in uvrstiti na točno določeno mesto v družbi, vsako informacijo je mogoče statistično 'mapirati' in ji določiti vse zahtevane parametre. Statistika združuje množstvo kontingentnih dogodkov in jih dekontingentizira. Je odgovor na spodleteli poizkus aplikacije newtonske fizike na družboslovje. Ko ta ni uspela razložiti množice slučajnosti in jih ni uspela zajeti v univerzalni zakon, je na plan stopila statistika, ki z naključji nima težav, še več, celo zahteva jih.

»Statistika je zbirka naključij, ki pa, če nastopajo množično, izgubijo ravno naključnost. Le-ta je vnaprej priznana, v prvem koraku se je ne poskuša prenesti na zakon, a potem, ko jo v drugem koraku preštejemo in popišemo, smo ji vzeli vso naključnost ter jo tako obvladali. Z drugimi besedami, statistika je ravno tehnika obvladovanja tistega, kar se izmika obvladovanju.« (Dolar 2009, 83)

Kako razkrivati algoritmične in statistične strategije obvladanja in kvadriljiranja? Najlažje tam, kjer ji je neslavno spodletelo. Morozov navaja primer uveljavljenega spletnega časopisa *Guernica*, ki pretežno poroča o umetnosti in politiki. Pri omenjenem časopisu so si nemoteno financiranje zagotavljali pretežno z oglasnimi vsebinami, ki so jih na svojem spletnem mestu prikazovali s pomočjo Googlovega orodja za trženje – tj. orodja AdSense²⁷. Ko se je na strani pojavil članek z naslovom »Zgodnje seksualne izkušnje«, so *Guernico* iz podjetja Google obvestili, da prekinjajo sodelovanje z njimi (Morozov 2013, 140). Njihovi algoritmi so namreč zaznali, da se na spletni strani distribuira »*neprimerna vsebina*«. Kljub temu, da gre za sloviti spletni časopis, v katerem so članke objavljali pomembni avtorji, med njimi tudi jezikoslovec Noam Chomsky, so pri Googlu ostali pri svojem, stran pa se je morala premakniti k Bakkerjevemu modelu donacij. Za algoritem lahko rečemo, da ima vlogo normalizacijske sankcije.

»V kaznivo dejanje je mogoče spremeniti neskončno področje nekonformnega« in »funkcija disciplinske kazni je, da zmanjšuje odmike« (Foucault 2004, 199).

Podobno velja za pomoč pri vnosu besed, bolj poznanem v izvorniku *autocomplete*, ki pomaga dokončati besedo ali besedno zvezo pri iskanju. Zaradi številnih *freudovskih spodrseljajev* so si pri Googlu zaradi te funkcije nakopali že nekaj tožb. *Autocomplete* namreč ni imun na manipulacije²⁸, ravno te pa razkrivajo njegovo normalizacijsko funkcijo. Googlovi predstavniki so na tožbe odgovorili s pojasnilom, da se ne čutijo odgovorne, ker je *autocomplete* odgovore predvidel s statistično analizo iskanj uporabnikov, ki so 'iskali' v preteklem obdobju, češ da je odgovor predvidel algoritem in ne Google. Gre za takojšnjo depolitizacijo algoritma, utemeljitev v skladu z diskurzom univerze, gre za statistiko, znanost, torej za dejstveno stanje stvari.

4.4.4.4 Algoritem in »kiberbalkanizacija«

Za algoritem je značilno permanentno grupiranje, »clustering«, ki individuume, njihove značilnosti in dejavnosti neprenehoma razvršča in 'mapira'. Vsak posameznik in podatki o

---

²⁷ AdSense je orodje, ki lastnikom spletnih strani omogoča trženje oglasnega prostora na njihovi strani v besedilni obliki ali v obliki slikovnih oglasov. Google kot lastnik storitve AdSense skrbi za pridobitev oglaševalcev, lastniku strani pa izplačuje delež od prodanih ogledov ali klikov.

²⁸ Znani so primeri, ko so se zaradi manipulacije z množičnimi poizvedbami osebna imena politikov in znanih osebnosti dokončala z besedami, kot sta »prostitutka« ali »pedofil«.

njem so označeni z metapodatki, tj. s *podatki o podatkih*. Le-ti so razvrščeni v skupine in na podlagi njih so skupine ponovno analizirane. Zopet smo pri statistični metodi, ki na tovrsten način odpravlja naključja, nepravilnosti, odklone, ki jih je potrebno normalizirati. Učinke tovrstnega grupiranja sta podrobneje analizirala Alstyne in Brynjolfsson v svojem članku *Global Village or Cyber-Balkans*, kjer gre za pretežno ekonomsko analizo učinkov sodobnih načinov filtracije, personalizacije in mapiranja podatkov o posameznikih v skupine. Alstyne in Brynjolfsson poudarjata, da je specializacija in fragmentacija pogosto ekonomsko zelo učinkovita²⁹. Avtorja v raziskavi dokazujeta še, da lahko večja stopnja fragmentacije prinese tudi visok socialni davek v obliki večje družbene stratifikacije (2005, 877). Možnosti za komunikacijo med različnimi skupinami oz. »clusterji« se namreč skozi čas zmanjšujejo. Pri tem eksplicitno omenjata primer političnih stališč, ki se sčasoma radikalizirajo zaradi algoritmične prikovanosti svoji skupini. Podobno ugotavljata tudi avtorici članka *Divided They Blog* (Adamic in Glance, 2005) o blogosferi v luči ameriških volitev leta 2004, ko raziskujeta hiperpovezave med članki različnih političnih polov, ki so skorajda neobstoječe. Algoritem, ki se zanaša ravno na te povezave in citatno analizo pa ima stopnjevalni učinek. Tehnično diskriminacijo vsebin, ki predstavlja veliki strah tehnoloških deterministov, nadomesti algoritmična diskriminacija.

Ne gre torej zgolj za problem pravne regulacije varstva osebnih podatkov in lastništva nad podatki, ki jih delimo v družbenih omrežjih. Oblast se v naša življenja ni vmešala zgolj skozi akt zaplenitve, prisvojitve podatkov oz. naše lastnine. Gre za biopolitično oblast, ki je ne zanima le lastnina, temveč vsi aspekti našega življenja.

Tehnološki determinizem, ki se osredotoča na nevtralnost rudimentarne infrastrukture interneta, je spregledal ostale načine diskriminacije vsebin. Če poenostavimo, za tehnološki determinizem velja, da se je oblasti nad omrežjem lotil na napačni strani. Vzpon iskalnih algoritmov je arhetipski primer Foucaultove teze, da je oblast treba iskati na periferiji. Pomanjkljivost 'cyberlaw' diskurza je ravno v tem, da je v svoji preokupaciji z lastništvom infrastrukture omrežja ter spreminjanjem pravnih predpisov prezrl, kaj se dogaja na mikroravni. Oblast se ne izvaja v slonokoščenih stolpih, temveč z vsako iskalno poizvedbo posebej. Kaj je bolj političnega, kot določanje pomembnosti informaciji oz. njen

---

²⁹ To dokazujejo številne raziskave, ekonomska znanost načela večje produktivnosti na podlagi specializacije pozna že od časov Adama Smitha.

vpis v polje vednosti? Podjetja, kot so Bell, AOL, Time Warner in Western Wireless, so ustvarjala svoje panoptike, vendar je bil njihovo orožje bolj Meč kot Resnica. Novodobni agregatorji pa določajo meje vednosti, v njihova omrežja vstopamo prostovoljno, zato Meč in Zakon nista potrebna.

Če smo do sedaj govorili predvsem o arhitekturi interneta ter nezadostnih teorijah oblasti tehnoloških utopistov in pravnih pozitivistov, je skrajni čas, da v raziskavo vključimo tudi subjekt kot element oblastnega dispozitiva. Nespametno bi bilo izpustiti tako pomemben vidik oblasti, kot je individualizacija oblasti. Če uporabimo tehnološki besednjak, gre za personalizacijo, ki je ideološko nevtralnejši označevalec, ta pa označuje prilagoditev tehnologije individuumu. Procese individualizacije obširneje obravnava tudi Michel Foucault v svojem opusu, ki mu zvesto sledimo skozi vso našo raziskavo.

4.4.4.5 Personalizacija in pastoralna oblast

Personalizacija in individualizacija oblasti sta procesa, ki jima Foucault pripiše krščanske temelje. Ko smo govorili o oblasti nad informacijami in pomeni ter o njihovi reprezentaciji v spletu, smo govorili o zamejitvi prostora, o zavestnem ustvarjanju arhitekture skozi konstrukcijo vednosti in skozi posege v polje simbolnega. Foucault pa govori še o moderni pastoralni oblasti, za katero je – bolj kot oblast nad prostorom – značilna oblast nad čredo (Dolar 2009, 72).

»Ta oblast ima religiozni izvor; je oblast, ki hoče voditi in usmerjati ljudi skozi vse njihovo življenje in v vseh okoliščinah tega življenja, oblast, ki se kaže v tem, da hoče biti odgovorna za eksistenco ljudi v vseh podrobnostih in ves čas njenega trajanja od rojstva do smrti.« (Foucault 2007, 41)

Ko govorimo o internetu v prvem desetletju novega tisočletja, je v veliki meri odpravljen koncept dvojne identitete, gre za premik k poenotenju posameznikove identitete. Razprave ne potekajo več v smeri avatarjev in virtualne realnosti, internet je del polja 'vsega družbenega' in ne podvojena realnost. Če Jordan (1999, 60) ob koncu prejšnjega tisočletja piše o dvojnosti posameznikove identitete, ko vstopa v virtualni prostor, lahko danes govorimo, da je virtualni prostor v tem smislu skoraj odpravljen. Družboslovno raziskovanje se je ob prvem razmahu spletnih skupnosti precej poglobljeno ukvarjalo z analizo družbenih razmerij v kiberprostoru. Neredka so bila mnenja, da bomo za raziskovanje družbenega v spletnem prostoru potrebovali nov metodološki okvir (Lyon

1997, 33). Tematizacija kiberprostora kot okolja emancipacije, ki ponuja možnosti svobodnega ustvarjanja identitet, nepovezanih s posameznikovo vsakdanjo realnostjo, se v zadnjih letih zaključuje. Ne gre več za prostor odsotnosti pravil, ampak prav nasprotno – gre za prostor, ki pravila okrepi. Tukaj lahko iščemo bistvo O'Reillyjeve skovanke Web 2.0:

»Izkoristiti uporabniško vsebino ter algoritmično upravljanje s podatki, da bi dosegli celotni splet, ne zgolj robov, ne le glave, temveč vse tja do dolgega repa.« (O'Reilly 2005)

O'Reilly s tem jasno nakaže novo obliko spletne oblasti, ki želi izkoriščati potencial vsakega posameznika posebej, vsake ovčice v čredi. Splet ni več mesto, kamor pobegnemo pred realnostjo, temveč mesto nadzora, oblastni dispozitiv, ki zagotavlja popolno vidljivost.

Jordan, ko govori o virtualnem posamezniku zgodnjega interneta, navaja primer Julie, tj. uporabnice sistema za spletni klepet Comuserve, ki si je navkljub svoji invalidnosti leta 1982 uspela zgraditi širok krog prijateljev v spletni skupnosti. Nekaj let kasneje se izkaže, da je svobodomiselna in zabavna Julie zgolj avatar mnogo bolj konservativnega psihiatra Sanforda, ki so mu ob ustvarjanju spletne identitete stvari nekoliko ušle iz rok (Jordan 1999, 63–64). Danes si tovrsten primer težko predstavljamo, družbena omrežja sodobnega spleta, ki jih obiskujemo in uporabljamo, beležijo naše prave (resnične) podatke, še več, od nas jih celo zahtevajo.

»Facebook je skupnost, kjer ljudje uporabljajo resnične identitete. Od vseh zahtevamo, da uporabljajo svoja prava imena, zato da vedno veste, s kom ste povezani. To ohranja našo skupnost varno.« (Facebook)

Ko Jordan govori o opolnomočenju posameznika v spletu, poudarja fluidnost identitete, njeno elastičnost, ki pa jo Web 2.0 v veliki meri odpravlja (1999, 65). Pastoralna oblast namreč želi spoznati individuuma v vseh aspektih njegovega življenja. »Pastir mora vedeti, kaj se dogaja v duši sleherne ovčice« (Dolar 2009, 73), zato je elastičnost odpravljena, spletna identiteta je vedno bolj zvezana s posameznikovo dejanskostjo. Če je lahko leta 1982 v spletni klepetalnici Sanford brez težav 'igral' invalidno žensko, je leta 2013 to praktično nemogoče. Podatke o posamezniku lahko večji uporabniki izbrskajo v nekaj minutah. Uporabniki spleta smo zajeti v oblastne razmere, katerih nosilci smo sami, za preverjanje identitet ne potrebujemo nadzornega stolpa, prisile ali zakona, temveč zgolj

fantazmo. Družbena omrežja so plastičen primer Dolarjeve teze o zamenjavi koncepta središča s fantazmo, zahteva po razkrivanju naše identitete zgolj navidezno obstaja v središču; nadzor nad posameznikom se ne vrši z nadzornega stolpa, nadzorniki smo torej mi vsi, vsak individuum je nadzorovan in hkrati nadzornik, kar je najprimernejša ilustracija imanetizacije oblasti (Dolar 2009, 33).

5 Sklep

Morda velja povedati, da sem si diplomsko delo zamislil kot analizo kapitalističnega diskurza v informacijski dobi, zato že v uvodu stoji pojasnilo, da se je zgodba, ki jo predstavljam, sprevrgla v lastno nasprotje. Morda bo priložnost kdaj nadaljevati analizo, se vrniti na tisto, kar je ostalo nepojasnjeno, in tega je vedno več od tistega, kar nam je uspelo razkriti. Hkrati je to, kar smo uspeli odstreti, porodilo nova vprašanja.

Naše raziskovanje oblasti se je počasi pretvorilo v raziskavo strategij oblasti. Če kaj, potem smo želeli pokazati, da družbe brez oblasti ni. Tu pa se skriva to, čemur pravim nemoč transcendentalnih teorij. Najprej gre za njihov tehnološki determinizem, ki predpostavlja, da tehnična zasnova omrežja definira oblastna razmerja. Upam, da mi je v delu uspelo vsaj deloma pojasniti, da temu ni tako. Reduciranje razprave na nediskriminatornost omrežij oz. omrežno nevtralnost v tehničnem smislu precenjuje moč omrežja samega. Moj namen ni bil predstaviti, da so tovrstne analize nepotrebne, še manj, da se ne strinjam s konceptom omrežne nevtralnosti, temveč zgolj naivnost glede njene daljnosežnosti. Gre za nekakšen 'internetni centrizem', ki vodi v terminološke poenostavitve, kot so »*internet osvobaja*« in »*spletne revolucije*«. Gre za zanikanje, da oblast deluje tudi mimo fizičnega omrežja, razen ko se manifestira v obliki zakonodaje. Zato se druga problematizacija transcendentalnih teorij nanaša predvsem na njihov pravno pozitivistični vidik, ki si da veliko opravi z izvornim stanjem stvari ali, kot bi dejal Lessig, z »*naravo ustvarjalnosti*«. Izgubljeni v razpravah o intelektualni lastnini, pozabljamo na oblast, ki ne deluje skozi zakon, temveč skozi normo, katere glavno orožje ni meč, pač pa produkcija vednosti. Gre za nekaj, čemur je Lacan (2003, 98) rekel kapitalistična mutacija diskurza Gospodarja v diskurz Univerze.

»Motili bi se, če bi verjeli, da nekje obstajajo politični modreci, ki natančno izračunavajo, kaj je treba storiti. Prav tako bi se motili, če bi verjeli, da jih ni – pa so. Ni nujno, da so vselej na tistem mestu, kjer je mogoče primerno delovati. Toda konec koncev to morda ni

tako pomembno. Zadošča, da so, četudi na nekem drugem mestu, pa se vendarle prenese to, kar pripada redu premestitve diskurza.« (Lacan 2003, 98)

Tudi naša analiza ne sme biti zunaj dosega kritike. Naš upor transcendentalnim teorijam, ki skušajo reducirati oblast v veliki antagonizem odprtih in zaprtih tehnologij – bodisi gre za pravno regulacijo ali tehnološki determinizem omrežja – smo zaključili s svojim dualističnim pogledom. Podobno, kot teorijo kritično povzame Dolar, gre kljub Foucaultovemu zanikanju velikega historičnega Preloma, še vedno za jasni antagonizem med teorijami suverenosti in biopolitiko, med predmoderno in moderno obliko oblasti (Dolar 2009, 104). Vendar, ali je suverena in predmoderna oblast v tovrstni obliki kdaj sploh obstajala? Smo se ujeli v lastno zanko in prelom začrtali pregrobo ter zanemarili vsa mikrorazmerja, o katerih govorimo? Bi se morali še bolj jasno distancirati od vsakega poenotenja in univerzalizacije problema? Kje potem misliti politiko? Ali množstvo konkretnih bojov, brez možnosti univerzalizacije, ne izključuje polja političnega (Dolar 2009, 105)?

Naj si dovolim še zadnji premislek o uporabi zoper oblast. Če nam transcendentalne teorije suverenosti ponujajo osrednjo oblastno točko, ki jo je potrebno odpraviti, kako se zoperstaviti imanetizirani oblasti? Najbolj očiten odgovor je – ravno skozi potrpežljivo odstranjevanje njenih strategij in oblastnih razmerij upreti se skušnjavi, da jo je potrebno odpraviti. Če kaj, potem smo želeli pokazati, da družbe brez oblasti ni.

6 Literatura

1. Adamic, Nada in Natalie Glance. 2005. *The Political Blogosphere and the 2004 U.S. Election: Divided They Blog*. Dostopno prek: <http://www.student.tue.nl/V/t.s.oosterwijk/ModellerenB/Literature/10.%20Politiek%202004.pdf> (12. april 2013).
2. Alstyn, Marchall Van in Erik Brynjolfsson. 2005. Global Village or Cyber-Balkans? Modeling and Measuring the Integration of Electronic Communities. *Management Science* 51 (6): 851—868.
3. Anderson, Chris. 2009. *The Longer Long Tail*. London: Random House Business Books.
4. Avent, Ryan. 2013. Google's Google Problem. *The Economist*, 21. marec. Dostopno prek: <http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2013/03/utilities> (10. maj 2013).
5. Bakker, Piet. 2012. Aggregation, content farms and Huffinization: The rise of low-pay and no-pay journalism. *Journalism Practice* 6 (5—6): 627—637.
6. Balažic, Milan. 2007. *Politična antifilozofija: seminar*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
7. Benkler, Yochai. 2006. *The Wealth of Networks : How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven, London: Yale University Press.
8. Berners-Lee, Tim. 2006a. *Net Neutrality: This is serious*. Dostopno prek: <http://dig.csail.mit.edu/breadcrumbs/node/144> (8. april 2013).
9. --- 2006b. *Neutrality of the Net*. Dostopno prek: <http://dig.csail.mit.edu/breadcrumbs/node/132> (8. april 2013).
10. Bešo, Anela. 2010. *Problematizacija okoljskega diskurza v filmih: Je film odprti prostor za hegemonski boj okoljskih diskurzov?* Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
11. Carr, Nicholas. 2009. *The Big Switch: Rewiring the World from Edison to Google*. New York: W. W. Norton & Company.
12. Christensen, M. Clayton, Anthony D. Scott in Erik A. Roth. 2005. *Korak pred prihodnostjo: Kako s teorijami o inovacijah napovedati spremembe v industriji*. Ljubljana: GV Založba.

13. Dolar, Mladen. 2010. *Kralju odsekati glavo: Foucaultova dediščina*. Ljubljana: Krtina.
14. Facebook. 2013. *Facebook's Name Policy*. Dostopno prek: facebook.com/help/292517374180078 (7. maj 2013).
15. Foucault, Michel. 2004. *Nadzorovanje in kaznovanje: Nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
16. --- 2007. *Življenje in prakse svobode : Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba ZRC.
17. --- 2008. *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krtina.
18. --- 2010. *Zgodovina seksualnosti*. Ljubljana: ŠKUC.
19. Free Software Foundation. 2013. *What is free software?* Dostopno prek: <http://www.gnu.org/philosophy/free-sw.html> (1. maj 2013).
20. Google. 2013. *Google Company Overview*. Dostopno prek: <http://www.google.com/about/company/> (24. april 2013).
21. Hrženjak, Majda. 2002. *Simbolno: izbrana poglavja iz francoskega strukturalizma*. Ljubljana: Študentska založba.
22. Jordan, Tim. 1999. *Cyberpower*. London: Rutledge.
23. Jovanovic, Boyan in Peter Rousseau. 2005. General Purpose Technologies. *Handbook of Economic Growth* 1 (B): 1182—1207.
24. Krugman, Paul. 2013. The Economics of Evil Google. *The Conscience of a Liberal: New York Times*, 23. marec. Dostopno prek: <http://krugman.blogs.nytimes.com/2013/03/23/theeconomics-of-evil-google/> (10. maj 2013).
25. Lacan, Jacques. 2003. Narobna stran psihoanalize. V *Razpol 13*, ur. Mladen Dolar, 9—112. Ljubljana: Analecta.
26. Lessig, Lawrence. 2001. *The Future of Ideas*. New York: Random House.
27. --- 2005. *Svobodna Kultura: Narava in prihodnost ustvarjalnosti*. Ljubljana: Krtina.
28. Lyon, David. 1997. Cyberspace sociality: Controversies over computer-mediated relationships. V *The Governance of Cyberspace: Politics, technology and global restructuring*, ur. Bryan D. Loader, 23—38. London: Routledge.
29. Machiavelli, Nicolo. *The Prince*. Dostopno prek: The Constitution Society.
30. Morozov, Evgeny. 2013. *To Save Everything, Click Here: Technology, Solutionism and the Urge to Fix Problems that Don't Exist*. London: Penguin Group Ltd.

31. Nielsen, Jakob. 2004. *When Search Engines Become Answer Engines*. Jakob Nielsen's Alertbox. Dostopno prek: <http://www.nngroup.com/articles/search-engines-become-answer-engines/> (2. maj 2013).
32. O'Reilly, Tim. 2005. *What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software*. Dostopno prek: <http://oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html?page=1> (8. april 2013).
33. Page, Lawrence in Sergey Brin. 1998. The Anatomy of a Large-Scale Hypertextual Web Search Engine. *Computer networks and ISDN Systems* (30). Dostopno prek: <http://zoo.cs.yale.edu/classes/cs426/2012/bib/brin98theanatomy.pdf> (22. april 2013).
34. Page, Lawrence, Sergey Brin, Rajeev Motwani in Terry Winograd. 1999. The PageRank Citation Ranking: Bringing Order to the Web. *Stanford InfoLab*. Dostopno prek: <http://ilpubs.stanford.edu:8090/422/1/1999-66.pdf> (14. april 2013).
35. Pariser, Eli. 2011. *The Filter Bubble: What the Internet is Hidding from You*. London: Penguin Books Ltd.
36. Raymond, Eric S. 2000. *The Cathedral and the Bazaar*. Dostopno prek: http://www.jus.uio.no/sisu/the_cathedral_and_the_bazaar.eric_s_raymond/portrait.pdf (8. april 2013).
37. Rogers, Everett M. 2003. *Diffusion of innovations*. New York: The Free Press.
38. Saltzer, Jerome, David Reed in David Clark. 1984. End-to-End Arguments in System Design. *ACM Transactions on Computer Systems* 2 (4). Dostopno prek: <http://web.mit.edu/saltzer/www/publications/endtoend/endtoend.pdf> (1. december 2012).
39. Schumpeter, Joseph. 1976. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Alen & Unwin.
40. Stallman, Richard M. 2002. *Free Software, Free Society: Selected Essays of Richard M. Stallman*. Boston: Free Software Foundation, Inc.
41. --- 2010. *Free Software, Free Society: Selected Essays of Richard M. Stallman*. Boston: Free Software Foundation, Inc.
42. Starr, Paul. 2011. The Manichean World of Timothy Wu. *The American Prospect*. (julij/avgust). Dostopno prek: <http://prospect.org/article/manichean-world-tim-wu> (10. april 2013).

43. Šterk, Karmen. 1998. *O težavah z mano : antropologija, lingvistika, psihoanaliza*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze, Študentska založba.
44. Tucker, Ian. 2013. Evgeny Morozov: 'We are abandoning all the checks and balances'. *The Observer*, 9. marec. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/technology/2013/mar/09/evgeny-morozov-technology-solutionism-interview> (1. maj 2013).
45. Wade, Alex. 2001. Net neutrality: online, we're all equal – but for how much longer? *The Guardian*, 3 oktober. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/media-tech-law/net-neutrality-business-democracy-usa> (1. maj 2013)
46. Wu, Tim. 2003. Network Neutrality, Broadband Discrimination. *Journal of Telecommunications and High Technology Law* (2): 141—179.
47. --- 2010. *The Master Switch*. New York: Random House.
48. Zupančič, Alenka. 2003. Štirje diskurzi v luči vprašanja presežnega užitka. V *Razpol 13*, ur. Mladen Dolar, 113—156. Ljubljana: Analecta.
49. Žižek, Slavoj. 2003. Stalinizem in kapitalizem, kot dve plati diskurza univerze. V *Razpol 13*, ur. Mladen Dolar, 193—226. Ljubljana: Analecta.
50. --- 2004. *Paralaksa: Za politični suspens etičnega*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.